

अध्याय : १

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी

नेपाल एक भूपरिवेष्टित विकासोन्मुख मुलुक हो । जसको सिमाना उत्तरमा चीन र पूर्व, पश्चिम र दक्षिणमा भारतसँग जोडिएको छ । नेपालको कूल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । नेपालको जनगणना सन् २०११ अनुसार नेपालको कुल जनसङ्ख्या २६,४९४,५०४ रहेको छ । जसमा पुरुष ४८.५० र महिला ५१.५०% रहेको छ ।

नेपाल विश्वमानचित्रमा सानो मुलुक भएपनि प्राकृतिक सुन्दरता र भौगोलिक विविधताले भरिपूर्ण देश हो । तर पनि नेपालमा विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरु विद्यमान छन् । राजनैतिक अस्थिरताले जरो गाडेको नेपालमा सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक, स्वास्थ्य आदिका पक्षमा थुप्रै समस्याहरु छन् त्यस्ता प्रमुख समस्याहरुमा गरिवी, अशिक्षा, बेरोजगारी, लागूपदार्थ दुर्व्यसन, चेलीबेटी बेचबिखन, उच्च शिशु मृत्युदर तथा मातृ मृत्युदर, प्रदुषण, कुपोषण, सरुवा रोग, महिला हिंसा जस्ता थुप्रै समस्याहरु रहेका छन् । यस्ता समस्याहरुले प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा मानिसको गुणस्तरीय जीवन यापनमा असर पारिरहेको हुन्छ।

माथि उल्लिखित समस्याहरुमध्ये धुम्रपान सेवनलाई पनि मुख्य समस्याका रूपमा लिइन्छ । साधारणतया चुरोट, बिडी, कंकड, गाँजा, तमाखु, सिगार आदिलाई आगो लगाई निस्केको धुँवाको सर्को मुखले तानिने कामलाई धुम्रपान भनिन्छ । यसको शाब्दिक अर्थ 'धुम' भनेको धुँवा र 'पान' भनेको तान्नु वा ग्रहण गर्नु हो । सुर्तीजन्य पदार्थहरु यसको पातका लागि बिरुवाको रूपमा रोपिन्छ, जसलाई मानिसहरुले विभिन्न स्वाद र असरका लागि सुँघ्ने (Snuffed), चपाउने (chewed) धुँवाको सर्को (smoked) लिने गर्दछन् । सुर्तीजन्य सबै पदार्थहरु नसालु पदार्थहरु हुन् जसमा निकोटिन(Nicotine) रहेको हुन्छ सँगसँगै यसमा २३ भन्दा बढी कार्सिनोजेन्स(carcinogens) र ४००० भन्दा बढी हानिकारक रासायनिक पदार्थहरु रहेका हुन्छन् । धुम्रपान एक विश्वव्यापी जनस्वास्थ्य समस्या हो र मृत्युको मुख्य कारक तत्वहरुमध्ये धुम्रपान पनि एक हो । हुनत मानिसहरुलाई धुम्रपान सेवन नगर्न मानसिक रूपमा सचेत बनाउने उद्देश्यले चुरोट तथा सुर्तीजन्य वस्तुहरुको प्याकेटमा स्वास्थ्यका लागि हानिकारक हुने सन्देशहरु तथा यसको प्रयोगले पारेको नकरात्मक असर सम्बन्धी चित्रहरु मुद्रित गरिएको हुन्छ तर पनि मानिसहरु साथी संगती, देखासिखी, छिटो आकर्षित गर्ने विज्ञापन, चाडपर्वको नाममा धुम्रपान गर्ने मानिसहरुको सङ्ख्या दिनहुँ बढ्दो रूपमा रहेको छ । साथै सुर्तीजन्य पदार्थहरुको सहज पहुँच, कम मूल्यले पनि यसको प्रयोगमा सघाउ पुऱ्याएको छ ।

वर्तमान अवस्थामा प्रत्येक वर्षमा करिब ३० लाख मानिसहरुको धुम्रपान सँग सम्बन्धीत रोगहरु लागेर मृत्यु हुने गर्दछ । त्यस्तै विश्वको ७० करोड (७०० मिलियन) पुरुष र १० करोड (१०० मिलियन)

विकासोन्मुख देशका महिलाहरूले धुम्रपान गर्ने गरेको पाइएको छ । त्यसै गरी विश्वव्यापी रूपमा ५० लाख भन्दा बढी महिलाहरूको मृत्यु धुम्रपान सेवनबाट हुने गर्दछ । जुन क्रम निरन्तर रहेमा सन् २०२० सम्म यो समस्या दोब्बर हुने एक अध्ययनले जनाएको छ । धुम्रपान सेवनले शरीरको विभिन्न भागको क्यान्सर गराउन सक्छ जस्तै फोक्सो, मुख, घाँटी, खाद्यनली, स्वासनली, पाठेघरको मुख, पेट तथा मृगौलाको क्यान्सर हुने संभावना बढी हुने गर्दछ साथै मुटु सम्बन्धी रोग लाग्ने मुख्य तत्व हुन्छ , यसको सेवनको कारण ७३ प्रतिशत मुटु सम्बन्धी रोगका कारण असामयिक निधन हुने गर्दछ ।

धुम्रपान सेवनको प्रयोग विश्वव्यापी रूपमा पुरुषका साथसाथै महिला धुम्रपान सेवनकर्ताहरू पनि बढ्दो रूपमा रहेको छ । नेपालमा धुम्रपान प्रयोगकर्ताहरूको सम्बन्धमा पर्याप्त मात्रामा अध्ययन अनुसन्धान भएको नपाए पनि थोरै मात्रामा अध्ययन भएको पाइन्छ । सन् १९९४ मा BPKIHSले गरेको एक अध्ययन अनुसार सुनसरी जिल्लामा धुम्रपान कर्ताको प्रचलित दर (PR)१७.५ % थियो जसमा महिला १५.४ % थियो । त्यस्तै गरीWHO, GATS2007 का अनुसार २१ औं शताब्दीको सुरुवातमा महिला धुम्रपान कर्ताको प्रचलित दर (Prevalence rate)२२.८ % थियो । त्यस्तै गरी एसिया महादेशको दक्षिण पूर्वी क्षेत्रमा १०जना वयस्क महिलाहरू बराबर १ जनाले विभिन्न प्रकारबाट धुम्रपान गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै १५ % महिलाहरूले धूँवाजन्य सुर्तीजन्य पदार्थको प्रयोग गर्ने र ४.६ % ले धूँवारहीतको(smokeless) सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ । MOHP 2012को एक प्रतिवेदन अनुसार एसियाका दक्षिण पूर्वी राष्ट्रहरू मध्ये नेपालमा पनि महिला धुम्रपान सेवनकर्ताहरूको सङ्ख्या उच्च रहेको जनाएको छ । धुम्रपानले विश्वव्यापी रूपमा प्रत्येक वर्ष लाखौं मानिसहरू मार्ने गरेको र कराडौं डलर खर्च हुने गरेको जनाएको छ ।WHO,2013 का अनुसार धुम्रपान सेवनको कारण मर्ने अधिकांश मानिसहरू कमजोर आर्थिक अवस्था र विकासोन्मुख देशका रहेका छन् । यसै प्रवृत्तिले निरन्तरता पाएमा सन् २०३० सम्ममा धुम्रपानले गर्दा करिब ८० लाख मानिसहरूको ज्यान जान सक्ने अनुमान गरिएको छ जसमा ८० % मानिस विकासोन्मुख देशका पर्ने अनुमान गरिएको छ ।

गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्नु आमा र बच्चा दुवैका लागि हानिकारक हुन्छ । गर्भवती अवस्थामा धुम्रपानले स्वतः गर्भपतन हुने, अपरिपक्व जन्म, मृत जन्म लगायतका थुप्रै जटिलताहरू जस्तै Placenta previa, placental abruption, shorter gestation periodआउन सक्दछन् । Meta-Analysisको प्रतिवेदन अनुसार गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान सेवनले प्रत्येक वर्ष १९,००० -१४१,००० सम्म स्वतः गर्भपतन हुने, १,९०० -४,८०० सम्म गर्भवस्थाका जटिलताहरूबाट, १२०० -२२०० सम्म SIDS(Sudden Infant Death Syndrome) बाट शिशुको मृत्यु हुने तथ्याङ्क प्रस्तुत गरेको छ । आमाले धुम्रपान सेवन गर्दा त्यसमा भएको निकोटिन, कार्बनमोनोअक्साइड र अन्य हानिकारक रासायनिक पदार्थहरू रक्त प्रवाहद्वारा प्रत्यक्ष रूपमा गर्भमा भएको शिशुमा पुगेर शिशुको वृद्धि र विकासका लागि आवश्यक पर्ने पौष्टिक तत्व तथा अक्सिजनलाई अवरोध गर्दछ । त्यस्तै धुम्रपान गर्ने महिला जो स्तनपान गराउँछन् त्यस्ता बच्चाहरूमा विभिन्न लक्षणहरू देखा परी स्वास्थ्यमा असर पार्दछ, त्यस्ता

लक्षणहरूमा बच्चाको मुटुको धड्कन तीव्र हुने, भाडापखाला, आलस्यता, बान्ता हुने र छोटो निन्द्रा लाग्ने हुन्छ। त्यस्तै बच्चाहरू होचा, साना र ढिलो सिक्ने हुन सक्छन्।

Tobacco Atlas 2004ले नेपालमा महिला धुम्रपान सेवनकर्ताको प्रचलित दर (Prevalence Rate) २४ प्रतिशत जनाएको छ। त्यस्तै नेपालका ग्रामिण क्षेत्रका करिब ३० % महिलाहरूले गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्ने गरेको पाइएको छ। सन् २००६ मा NDHSले गरेको अध्ययन अनुसार प्रजनन योग्य उमेर समूहका १५ % महिलाहरूले चुरोट सेवन गर्ने र ५ % ले अन्य सुतीजन्य पदार्थहरूको सेवन गर्छन्। त्यस्तै गरी नेपालको पूर्वी धरानमा गरिएको अध्ययन अनुसार १५ वर्ष भन्दा माथिका महिलाहरूमा १२.९ % ले चुरोट पिउने र १४.१ %ले धुवाँरहित सुतीजन्य पदार्थहरू सेवन गर्ने गरेको पाइएको थियो। साथै गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्ने सबैभन्दा बढी २९ वर्ष वर्ष भन्दा माथिका महिलाहरू जुन २५ % थिए। त्यस्तै गरी २० -२९ वर्षमा १८.४३ प्रतिशत र २० वर्ष भन्दा मुनि १६.६७ प्रतिशत ले गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्ने गरेको पाइएको थियो। जसमा २०.७३ % शिक्षित गर्भवती महिला र १२.२० % अशिक्षित गर्भवती महिला पाइएको थिए।

यसरी नेपालमा पनि गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्ने महिलाको सङ्ख्या बढ्दो रूपमा रहेको छ। नेपालमा महिलाहरूले गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्नुको मुख्य कारक तत्वको रूपमा सामाजिक सांस्कृतिक पक्ष (उमेर, आवास, शिक्षा) लाई लिइन्छ। यसले आमा र बच्चा दुवैमा विभिन्न स्वास्थ्य समस्या तथा जटिलताहरू निम्त्याउने गर्दछ। यसै सन्दर्भमा रहेर सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाका सम्बन्धमा केन्द्रित रही अध्ययन गर्न यो शोधपत्र तयार पारिएको छ।

१.२समस्याको कथन

धुम्रपान वर्तमान अवस्थामा एक विश्वव्यापी समस्याको रूपमा रहेको छ। धुम्रपानले विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरू निम्त्याउँदछ। धुम्रपानलेफोक्सो, मुख, घाँटी, मृगौला , आदिको क्यान्सर हुनका साथै मुटुसम्बन्धी दीर्घकालीन रोगहरू निम्त्याउँछ। धुम्रपानको लतमा मानिसहरू यसको असरबारे थाहा नभइ चेतनाको अभावमा फस्छन् भने कोही यसबारे राम्रो जानकारी , शिक्षा हुँदाहुँदै पनि साथी संगत, आकर्षक विज्ञापन, सामाजिक सांस्कृतिक प्रभाव आदिका कारण यसको लतमा फस्ने गर्दछन्। नेपालमा वर्तमान अवस्थामा किशोर अवस्थादेखि नै यसको सेवन गर्ने गरेको पाइन्छ भने महिला तथा पुरुष प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या पति बढ्दैगइरहेको पाइन्छ। यसले एकातिर मानव स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पारि मानिसहरूलाई दिनानुदिन मृत्युको मुखतिर धकेलिरहेको छ भने अर्कातिर बर्षेनि कराडौँ रुपैयाँ आर्थिक नोक्सानी पनि भइरहेको छ।

त्यस्तै गरी गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपान प्रयोगको अवस्था उच्च रहेको दक्षिणपूर्वी एसियाली देशहरू मध्ये नेपाल पनि एक हो। गर्भवती अवस्थामा धुम्रपानले आमालाई मात्र नभइ गर्भमा भएको बच्चाका

लागि पनि उतिकै हानिकारक हुन्छ । यसले स्वतः गर्भपतन हुने, मृत जन्म, अपरिपक्व जन्म, जन्मपछि पनि कम तौल, होचो र मन्द बुद्धी भएको हुन सक्ने संभावन बढी रहन्छ ।

नेपालमा धुम्रपान प्रयोगकर्ताका बारेमा नगण्य रूपमा अध्ययन अनुसन्धान भइरहेको छ, तर यो देशव्यापी रूपमा नभएको र यसले निरन्तरता पाउन सकेको छैन । तसर्थ यसबारे निरन्तर अध्ययन हुन जरूरी छ, त्यसमाथि पनि गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोगका सम्बन्धमा अध्ययन गर्नु भन्ने जरूरी छ । यसले गर्दा मातृशिशु स्वास्थ्यको लेखाजोखा गरी यसबाट हुने मृत्युदरमा कमी ल्याउन मद्दत पुग्दछ । यही अभिप्रायले सुनसरी जिल्लाको हरितनगरीका रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकामा धुम्रपान गर्ने १०० जना गर्भवती महिलाहरुका संबन्धमा अध्ययन गर्नका लागि यो शोधपत्र प्रस्तावना तयार पारिएको छ । तसर्थ उक्त क्षेत्रमा रहेका गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको ज्ञान धारणा, र प्रयोग तथा यसले स्वास्थ्यमा पार्ने असरका संबन्धमा जानकारी प्राप्त गर्ने उद्देश्य राखी धुम्रपान सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरुको शैक्षिक, सामाजिक, आर्थिक अवस्थाको समेत जानकारी प्राप्त गरी आवश्यक व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दै समस्याको समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य)

कुनै पनि कार्यक्रमलाई प्रभावकारी र योजनाबद्ध रूपमा संचालन गरी सफल बनाउन उद्देश्य निर्धारण गर्नु जरूरी हुन्छ । उद्देश्य निर्धारण बिना संचालन गरिएको कुनै पनि कार्यबाट अपेक्षित उपलब्धि हात पार्न नसकिने र कार्यक्रम फलदायी नहुन सक्दछ । यही अभिप्रायलाई आत्मासात् गरी इटहरी उपमहानगरपालिका मा भएका धुम्रपान सेवन गर्ने १०० जना गर्भवती महिलाका संबन्धमा अध्ययन गर्न निम्न विशिष्ट उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएको छ :-

विशिष्ट उद्देश्य:

- क) इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपान प्रयोगको अवस्था पत्ता लगाउनु,
- ख) गर्भवती महिलाहरुले धुम्रपान गर्नुको कारण पत्ता लगाउनु,
- ग) धुम्रपान प्रयोगले स्वास्थ्यमा पार्ने असरका सम्बन्धमा जानकारी लिनु ।

१.४ अनुसन्धान प्रश्न

इटहरी उपमहानगरपालिकामा भएका १०० जना गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपान प्रयोग तथा यसको प्रयोगले स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी अध्ययन गर्न विभिन्न प्रश्नावलीहरु निर्माण गरी आवश्यक तथ्यांक तथा जानकारीहरु सङ्कलन गरिएको छ । अध्ययनका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली मुख्यतया बन्द प्रश्नावली रहेका छन् । प्रश्नमा उत्तरदाताहरुको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा धुम्रपानको प्रयोग र असर सम्बन्धीका विवरणहरु समावेश गरी आवश्यक जानकारी सङ्कलन, व्याख्या तथा विश्लेषण र

निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ । यस विषयमा केन्द्रित रहेर अध्ययन गर्नका लागि उद्देश्यका आधारमा निम्न अनुसन्धान प्रश्नहरूमा केन्द्रित रही आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी व्याख्या, विश्लेषण तथा निष्कर्ष निकालिएको छ :-

क) इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपान प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ?

ख) गर्भवती महिलाहरूले के कस्तो प्रकारको सुर्तीजन्य पदार्थहरू सेवन गर्ने गरेका छन् ?

ग) गर्भवती महिलाहरूले धुम्रपान प्रयोग गर्नुको कारणहरू के के हुन सक्दछन् ?

घ) गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपान प्रयोगले स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी के कस्ता जानकारीहरू छन् ?

ङ) गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपानको प्रयोगले के कस्तो असर पुऱ्याएको छ ?

१.५ अध्ययनको महत्व

विभिन्न क्षेत्रबाट विभिन्न विषयमा हुने अध्ययन तथा अनुसन्धानको आ- आफ्नै महत्व रहेको हुन्छ । तसर्थ सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा भएका धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाहरू मध्ये १०० जना गर्भवती महिलाहरूका सम्बन्धमा केन्द्रित रहेर गरिएको अध्ययनको निम्न महत्वहरू रहेको हुन्छ ।

- १) यो अध्ययनले त्रि.वि. वि. मा शिक्षाशास्त्र संकाय अर्न्तगत स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षमा स्वास्थ्य शिक्षा विषय लिइ अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको आंशिक पाठ्याभार पूरा गर्न सहयोग पुग्नेछ,
- २) यस अध्ययनले उक्त क्षेत्रको महिलाहरूको जातीगत, भाषागत, धार्मिक एवम् शैक्षिक अवस्थाबारे जानकारी गराउन मद्दत गर्नेछ,
- ३) धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाहरूमा ANC का बारेमा जानकारी भए नभएको जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग पुग्नेछ,
- ४) धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपान सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र व्यवहारका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्ने सहयोग पुग्नेछ,
- ५) यस विषय सँग मिल्दोजुल्दो विषयमा अध्ययन गर्न भावी अध्ययनकर्ताको लागी उपयोगी सामग्री हुनेछ ।

१.६ अध्ययनका सिमितताहरू

ज्ञान सूचना र जानकारीहरूको दायरा धेरै नै फराकिलो छ जुन जति अध्ययन गरेपनि त्यसको गहिराइलाई छुन कहिल्यै सकिँदैन तसर्थ कुनै पनि विषयमा अध्ययन गर्नुपूर्व अध्ययनको सिमाङ्कन गर्नु आवश्यक छ । र निश्चित सिमांकन गरिएको खण्डमा आवश्यक स्रोत साधन पनि जुटाउन सरल हुन्छ । तसर्थ यस अध्ययनको सिमाङ्कन सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका मा भएका धुम्रपान सेवन

गर्भ १०० जना गर्भवती महिलाहरूमा मात्र अध्ययन गरिएको छ र आफैले तयार पारेको अध्ययन सामग्री , प्रश्नावलीमा रहेर सूचना सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ । प्राप्त निष्कर्षले इटहरी उपमहानगरपालिकाको धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाको मात्र प्रतिनिधित्व गर्ने हुँदा यसलाई अन्य स्थान वा समग्र देशसँग सामन्तीकरण गरिने छैन । समग्रमा यस अध्ययनका सिमितताहरू बुदाँगत रूपमा यस प्रकार छन् :-

-) सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका सबै वडाहरूलाई अध्ययन स्थलको रूपमा लिइएको छ।
-) इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपानको प्रयोग तथा असर सम्बन्धी अध्ययन गर्न वर्णनात्मक अध्ययन विधि तथा उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधि अपनाइएको छ ।
-) इटहरी उपमहानगरपालिकाका १०० जना गर्भवती महिलाहरूलाई यस अध्ययनको नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

१.७ प्रयोग भएका मुख्य शब्दहरूको परिभाषा

Tobacco

Tobacco product are products made entirely or partoly of leaf, tobacco as raw material, which are intended to be smoked, sucked, chewed or snuffed. (सुर्तीजन्य उत्पादनहरू जसकोपातहरू कच्चा पदार्थहरूको रूपमा रहेको हुन्छ र त्यसलाई सुँघेर, धुवाँको सर्को लिएर तथा चपाएर प्रयोग गरिन्छ ।)

Smoking

Smoking is the inhalation of the smoke of burning tobacco encased in cigarettes, pipes and cigars. (साधारणतया चुरोट, बिडी, तमाखु, सिगार आदिलाई आगो लगाई निस्केको धुवाँको सर्को मुखले तान्ने कामलाई धुम्रपान भनिन्छ ।)

Chewing tobacco

It is smokeless form of tobacco consumed directly by placing a portion between the cheek and gum or upper lip teeth. (यो धुँवारहित सुर्तीजन्य पदार्थ अन्तर्गत पर्दछ जसलाई गाला र गिजाको बिचमा राखी प्रयोग गरिन्छ ।)

Cigarettes

It has paper wrapped cylinder which can be lit at one end and inhaled through other. They consist of processed tobacco with hundreds of chemicals.(चुरोटमा सय भन्दा बढी

रासायनिक पदार्थहरू मिश्रण गरि निर्माण गरिएको हुन्छ, जसलाई मानिसहरूले आगो सल्काई यसको धुवाँको सको लिन गर्दछन् ।

Bidi

It is prepared locally by small amount of tobacco, wrapped inside temburni or tendu leaves and tied with string. They are supposed to deliver more tar and carbon monoxide than manufactured cigarettes. (बिँडी स्थानीय रूपमा उत्पादन हुने सुतीजन्य पदार्थको सानो रूप हो)

Hukka

It is a water pipe consisting bowl and hose or tube. Tobacco inhalation using a hookah is deeper and has longer smoking sessions compared to cigarettes.

Gutkha

Mixture of tobacco and molasses.

Surti

Dried tobacco leaf for chewing. (एक सुख्खा सुतीजन्य उत्पादन जसको पात चपाएर प्रयोग गरिन्छ ।)

Khaini

Chewing tobacco mixed with other ingredients like lime and added flavour. (विभिन्न स्वादहरू मिश्रण गरिएको सुतीजन्य उत्पादन जुन चपाएर प्रयोग गरिन्छ ।)

Pregnant women

In this study pregnant women refers to those women who uses tobacco during pregnant. (यस अध्ययनमा गर्भवती महिलाहरू भन्नाले सुतीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूलाई जनाउँछ)

अध्याय : २

सम्बद्ध साहित्यको पुनरावलोकन तथा धारणात्मक संरचना

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन

२.१.१ धूम्रपानको इतिहास

धूम्रपान परापूर्वकालदेखि नै प्रयोग हुँदै आएको पाइन्छ । हिन्दु धर्मको सुरुवातदेखि नै प्रचलित भएको पाइन्छ । आधुनिक कालमा धूम्रपान गर्ने पहिलो नयाँ संसार अमेरिका भएको मानिन्छ । सन् १९४२ मा जब कोलम्बस भारतको खोजीमा बाटो भुलेर अमेरिका पुगे, त्यहाँ भिनडा साथी (पश्चिम हिन्दुस्तानको निवासी) युवा टापुमा पातको धुवाँ खाएको देखे त्यस समयमा मानिसहरूले ताडको पातमा सुर्ती बेरेर बिँडी बनाइ पिउने गर्दथे । सन् १५०२ तिर दक्षिण अमेरिकामा स्पेनिसहरूले तमाखु खान प्रारम्भ गरिसकेकाले यसको प्रचार भइसकेको थियो र सो प्रचलन क्रमशः यूरोपतिर फैलन गयो । सन् १९५६ सम्म बेलायतमा पनि यसको प्रचार प्रसार भैसकेको थियो । आज यही धूम्रपानको रूपमा संसार भरि नै उद्योगहरू निर्माण भई उत्पादन कार्य र बिक्री कार्य प्रचलित भएर गयो । हाल यसको लतमा लाखौं मानिसहरू परेका छन् ।

२.१.२ धूम्रपान प्रयोगका प्रकार

समयको परिवर्तन सगैँ हाल बजारमा विभिन्न प्रकारका सुर्तीजन्य वस्तुको उपलब्धतामा वृद्धि आएको पाइन्छ । जुन विभिन्न स्वाद र रूपमा पाइने गरिन्छ । WHO का अनुसार धूम्रपानका प्रकारहरू cigarettes, bidi, cigar, kreteks, sticks, hookahs, snuff आदी हुन् । नेपालमा धुवाँजन्य (smoking forms) र धुवाँरहित (smokeless) दुवै प्रकारका सुर्तीजन्य पदार्थहरू प्रचलित छन् । जसमा धुवाँजन्य पदार्थमा चुरोट, बिँडी, हुक्का, सल्फा, चिलियम वा कंकड आदी पर्दछन् । त्यस्तै धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थमा सुर्तीको पात, खैनी, गुट्टा, पान आदी पर्दछन् जसमा सुर्तीजन्य हानिकारक तत्वहरू मिलाई उत्पादन गरिएको हुन्छ । MOHP २०१२ का अनुसार नेपालको तराइ भागमा चपाएर सेवन गर्ने सुर्तीजन्य पदार्थ पानको बढी लोकप्रियता रहेको जनाएको छ ।

२.१.३ धूम्रपानका असरहरू

धूम्रपान सेवन मृत्युको प्रमुख कारकतत्व बन्दै गइरहेको छ । यसको निरन्तर सेवनले फोक्सो, मुख, घाँटी आदीको क्यान्सर, मुटु सम्बन्धीका दीर्घकालिन रोगहरू मधुमेह, COPD, पक्षघात, स्वासप्रश्वास सम्बन्धीका रोगहरू हुने गर्दछ । गर्भवती अवस्थामा धूम्रपान सेवन गर्दा आमा र बच्चा दुवैमा पर्न सक्ने असरहरू यस प्रकार छन् :-

- मुटु सम्बन्धी रोगहरु
- गर्भपतनको संभावना बढी
- कम तौल भएको शिशुको जन्म
- मृत जन्म
- अपरिपक्व जन्म

२.१.४ नेपालमा धुम्रपान रोकथाम तथा नियन्त्रणका प्रयासहरु

नेपालका विभिन्न भागमा धुम्रपान सम्बन्धी केही अध्ययनहरु गरेर देशमा धुम्रपान प्रयोगकर्ताको यथार्थ जानकारी प्राप्त गर्ने प्रयास हुँदै आएको साथै यसको रोकथाम र नियन्त्रणका लागि विभिन्न सरकारी, गैरसरकारी र अन्तराष्ट्रिय संघसंस्था मार्फत विभिन्न कार्यक्रम नीतिनियम तथा योजना तर्जुमा गरिँदै आएको छ । त्यसमध्ये धुम्रपान सम्बन्धमा गरिएको केही सर्वेक्षणहरु यसप्रकार छन् -

-) Nepal Demographic Health Survey, 2006
-) The Global Youth Tobacco Survey(GYTS) in the Central Development Region(CDR) of Nepal ,2001.
-) The Global Youth Tobacco Survey(GYTS) in the Far Western Development Region(FWDR) of Nepal ,2003.
-) The WHO Framework Convention on Tobacco Control reporting instrument : first WHO FCTC reporting form was submitted in 2006 .
-) The Global Tobacco Control Report(GTCR) , issued yearly since 2006.

नेपालले WHO को FCTC २००६ नोभेम्बर मा अनुमोदन गर्‍यो त्यस्तै Tobacco Product(control and regulation)Act 2010 ले केही प्राथमिक नियमहरु अघि सारेको छ , जसमा सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा धुम्रपान गर्न नपाइने, विज्ञापनमा रोक लगाई सुर्तीजन्य वस्तुका प्याकेटमा यसको सेवनले पारेको नकरात्मक असर सम्बन्धीका चित्रहरु तथा नाराहरु मुद्रित गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी WHO का Global Tobacco Epidemic(GTE) 2008 नामक प्रतिवेदन ले सिफारिस गरेको MPOWER policy package नामक कार्यक्रम लाई NHEICC ले धुम्रपान नियन्त्रणका लागि कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । MPOWER policy package मा उल्लेख भएका महत्वपूर्ण बुदाँहरु यसप्रकार छन् :-

M- Monitor tobacco use and prevention policies(धुम्रपान प्रयोग सम्बन्धी आवश्यक नीति निर्माण)

P- Protect people from tobacco smoke(मानिसहरुलाई सुर्तीजन्य पदार्थको प्रयोगबाट सुरक्षित राख्ने)

O- Offer help to quit tobacco use(धुम्रपान त्याग्न अवसर प्रदान गर्ने)

W-Warn about the dangers of tobacco(धुम्रपानका खतराहरुप्रति सचेत गराउने)

E-Enforce bans on tobacco advertising and promotion(सुर्तीजन्य पदार्थहरुको विज्ञापनहरुमा प्रतिबन्ध लगाउने)

R-Raise taxes on tobacco products.(सुर्तीजन्य उत्पादनहरुको करमा वृद्धि गर्ने)

यसरी स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय(MOHP) अर्न्तगत राष्ट्रिय शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्रले नेपालमा धुम्रपान प्रयोगको समस्यामा केन्द्रित रही समाधान गर्न विभिन्न नीतिनियमहरु निर्माण गर्ने र विभिन्न प्रकारका सूचना, शिक्षा, तालिम, तथा जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरु विभिन्न माध्यमहरुद्वारा संचालन गर्दै आएको छ ।

२.२संज्ञानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन

२.२.१ धुम्रपानको विश्व र नेपालको प्रवृत्ति

WHO १९९९ का अनुसार ५ जना बराबर १ जनाले धुम्रपान गर्ने गरेको पाइएको छ । जसमा ८० करोड विकासोन्मुख मुलुकका मानिसहरु पर्दछन् । त्यस्तै विश्वको वयस्क जनसङ्ख्याको एक भागले धुम्रपान सेवन गर्ने गरेका जसमा २० करोड महिला धुम्रपानकर्ता रहेको अनुमान गरिएको छ । साथै विश्वमा ४७ प्रतिशत पुरुष र १२ प्रतिशत महिला धुम्रपान कर्ता रहेको छन् भने विकसित देशका करीब ४२ प्रतिशत पुरुष र २४ प्रतिशत महिलाहरुले धुम्रपान सेवन गर्ने गरेको जनाएको छ । त्यस्तै गरि विश्वमा प्रतिवर्ष २ % का दरले धुम्रपान कर्ताको वृद्धि भइरहेको छ । साथै प्रतिवर्ष पश्चिमी प्रशान्त क्षेत्रमा ३ % र दक्षिण पूर्वी एसीयामा १.८ % प्रतिवर्षका दरले धुम्रपान कर्ताको वृद्धि भइरहेको जनाएको छ । विश्वव्यापी रुपमा ५५ लाख मानिसहरुले धुवाँरहीत सुर्तीजन्य पदार्थ दैनिक रुपमा प्रयोग गर्ने र ६० लाख मानिसहरुले साप्ताहिक रुपमा प्रयोग गर्ने गरेको तथ्याङ्क उल्लेख गरेको छ ।

नेपालमा धुम्रपानको सन्दर्भमा हेर्दा WHO/SEAR ले २००० मा गरेको एक अध्ययन अनुसार ग्रामीण क्षेत्रमा धुम्रपानको सेवनको प्रचलित दर(PR) ४५.८ % र शहरी क्षेत्रमा ३४.४ % रहेको थियो । त्यस्तै भौगोलिक क्षेत्र अनुसार हिमाली क्षेत्रमा धुम्रपान कर्ताको प्रचलितदर १८.२ %, पहाडी क्षेत्रमा ४०.९ %, तराइमा ४२.४ % रहेको छ । त्यसै गरी यो दर अशिक्षित मानिसहरुमा ५५.२ % र शिक्षित मानिसहरुमा ३६.१ % रहेको छ । नेपालमा हिमाली क्षेत्रको ७१.७ % महिला र शहरी क्षेत्रको १४.२ % महिलाहरुले धुम्रपान सेवन गर्ने गरेका छन् । त्यस्तै १५ - १९ वर्ष उमेर समूहका ३६.७ % , र ५० - ५४ वर्षका ८७.४ % ले धुम्रपान गर्ने गरेको तथ्याङ्कमा उल्लेख गरेको छ ।

२.२.२समग्र महिला तथा गर्भवतीमहिलामा धुम्रपानको प्रयोग

सन् १९९४ मा BPKIHSले गरेको एक अध्ययन अनुसार सुनसरी जिल्लामा धुम्रपान कर्ताको प्रचलित दर (PR)१७.५ % थियो जसमा महिला १५.४ % थियो ।

नेपालमा NSS २००० द्वारा ७५ जिल्लामध्ये १० वटा जिल्लामा गरिएको सर्वेक्षणमा महिला धुम्रपान कर्ताको प्रचलित दर ३१.६ % रहेको छ । त्यस्तै NDHS२००६ ले यो दर २० प्रतिशत अनुमान गरेको थियो भने NDHS २०१२ अनुसार यो दर १३ प्रतिशत पाइएको थियो । त्यस्तै गरि विश्व बैंक (WB) २०१० ले सन् २००९ को अवधिमा यो दर २९ प्रतिशत रहेको जनाएको छ ।

सूर्य राज निरौला(२००२) ले पूर्वी नेपालको धरानमा २,३४० जना महिलाहरूमा गरिएको "Tobacco use among women in Dharan, Eastern Nepal" नामक अध्ययन अनुसार १५ वर्ष भन्दा माथिका महिलाहरूमा १२.९ % ले चुरोट पिउने र १४.१ %ले धुवाँरहित सुतीजन्य पदार्थहरू सेवन गर्ने गरेको पाइएको थियो । त्यस्तै गरि प्रजनन उमेर समूहका(१५-४९वर्ष) महिलाहरूमध्ये चुरोट सेवन गर्ने महिलाहरूको प्रचलित दर ७.२ प्रतिशत र १३.९ प्रतिशतले धुवाँरहित सुतीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गरेको पाइएको थियो । त्यस्तै गरि गर्भवती अवस्थामा ७.७ प्रतिशतले चुरोट सेवन गर्ने गरेको र २८.५ प्रतिशतले धुवाँरहितको सुतीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको पाइएको थियो ।

एन.श्रेष्ठ र उनका साथीहरूद्वारा सन् २०१३ मा प्रकाशित "Tobacco use in pregnant women and their outcome in teaching districts of a health sciences university in eastern Nepal"नामकप्रतिवेदन अनुसार अध्ययन नमुनाका रूपमा २३४ जना महिलाहरू धनकुटा, सुनसरी जिल्ला अस्पताल तथा BPKIHS बाट लिई सर्वेक्षण गर्दा समग्रमा गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्ने महिलाहरूको प्रचलित दर १९.२ प्रतिशत थियो ।गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्नेसवैभन्दा बढी २९ वर्ष वर्षभन्दा माथिका महिलाहरू जुन २५ % थियो । त्यस्तै गरी २० -२९ वर्षमा १८.४३ प्रतिशत र २० वर्ष भन्दा मुनि १६.६७ प्रतिशत ले गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्ने गरेको पाइएको थियो । जसमा २०.७३ % शिक्षित गर्भवती महिला र १२.२० % अशिक्षित गर्भवती महिला पाइएको थियो ।

WHO/GATS 2007 का अनुसार एसिया महादेशको दक्षिण पूर्वी क्षेत्रमा १०जना वयस्क महिलाहरू बराबर १ जनाले विभिन्न प्रकारबाट धुम्रपान सेवन गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै १५ % महिलाहरूले धुवाजन्य सुतीजन्य पदार्थको प्रयोग गर्ने र ४.६ % ले धुवाँरहीतको(smokeless) सुतीजन्य पदार्थहरूको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ ।

२.३ साहित्यिक पुनरावलोकनको अध्ययनमा प्रयोग

गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोगका संबन्धमा गरिएको अध्ययन पुनरावलोकनले सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाहरुका बारेमा गरिने अध्ययनमा निम्न तरिकाले सहयोग पुऱ्याएको छ :-

- १) इटहरी उपमहानगरपालिका गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपान प्रयोगको वर्तमान अवस्थाको लेखाजोखा गर्न यस सम्बन्धी गरिएको पूर्व अध्ययन अनुसन्धानहरुको पुनरावलोकनले सहयोग पुऱ्याएको छ ।
- २) गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोग र स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी अध्ययन गर्न आवश्यक पर्ने उद्देश्य निर्धारणमा यस सम्बन्धी गरिएका अध्ययन पुनरावलोकनले सहयोग पुऱ्याएको छ ।
- ३) गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोग संबन्धमा गरिएको अध्ययन पुनरावलोकनले सम्बन्धीत विषयमा जानकारीहरु लिन प्रयोग भएका विधि तथा तरिकाहरुलाई आधार मानि यस सम्बन्धी वर्तमान अध्ययनमा उपयुक्त हुने विधि तथा तरिकाहरु छनोटमा सहयोग पुऱ्याएको छ ।
- ४) गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोगका सम्बन्धमा तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरु जस्तै:- अनुसन्धान प्रश्नहरु पहिले के कस्ता प्रयोग गरिएका थिए त्यसको अध्ययन गरी आवश्यक परिमार्जन गर्दै आफ्नो अध्ययनका लागि प्रश्नावली निर्माण गर्न प्रयोग गरिएको छ ।
- ५) गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोग र अवस्थाका बारेमा विगतमा भएका अध्ययन अनुसन्धान तथा विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरुले उल्लेख गरेका विचार विमर्श तथा निष्कर्षहरुलाई समेटि यस सम्बन्धी वर्तमान अध्ययनलाई परिभाषित गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

२.४ सैद्धान्तिक तथा धारणात्मक संरचना

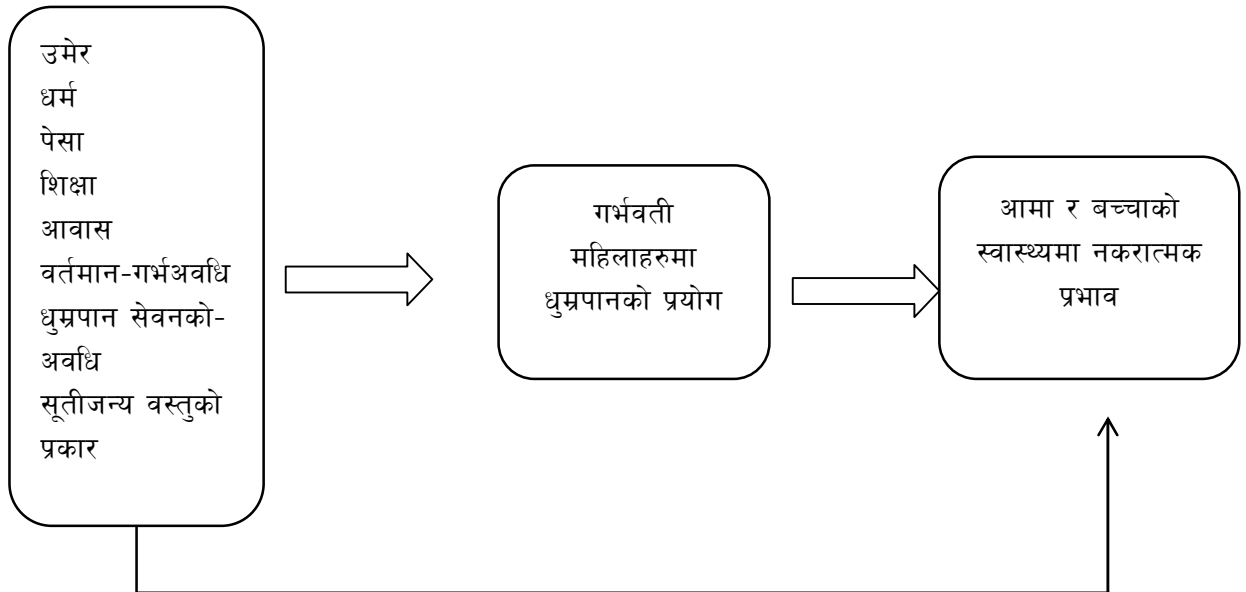
सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोग र स्वास्थ्यमा पार्ने असरका सम्बन्धमा अध्ययन गर्न निम्न प्रकारको सैद्धान्तिक तथा धारणात्मक संरचना तयार पारिएको छ

:-

सामाजिक जनसाङ्खिक पक्ष

धुम्रपानको प्रयोग

स्वास्थ्य परिणाम

प्रस्तुत संरचनामा धुम्रपान सेवनकर्ता गर्भवती महिलाहरु र यससँग सम्बन्धीत सामाजिक जनसाङ्खिक पक्ष जस्तै- उमेर, धर्म, पेसा, आवास आदि बिचको सहसम्बन्ध र त्यसले आमा र बच्चाको स्वास्थ्यमा नकरात्मक प्रभाव पार्ने कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ । त्यस्तै गरि इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोग तथा यसले स्वास्थ्यमा पार्ने असरबारे अध्ययन गर्दा उनीहरुको सामाजिक जनसाङ्खिक पक्षका साथै उनीहरुमा धुम्रपान प्रयोगको अवस्था जस्तै-उनीहरुले धुम्रपान प्रयोग गर्न कुन उमेरदेखि शुरु गरेको, बढी मात्रामा कस्तो प्रकारकासुतीजन्य वस्तुहरु प्रयोग गर्ने गरेको, परिवारमा अन्य सदस्यहरुले धुम्रपान सेवन गर्ने गरेको वा नगरेको , उनीहरुलाई के कुराले धुम्रपान प्रयोग गर्न प्रेरित गरेको , उनीहरुमा धुम्रपानले आमा र बच्चाको स्वास्थ्यमा पार्ने असर बारे के कति जानकारी रहेको आदिमा केन्द्रित रही आवश्यक जानकारीहरु लिई व्याख्या, विश्लेषण एवं निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय -३ अध्ययनका विधि तथा प्रक्रियाहरु

३.१ अध्ययनको ढाँचा तथा विधि

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा भएका धुम्रपान सेवन गर्ने गर्भवती महिलाका संबन्धमा केन्द्रित भएर अध्ययन गर्न वर्णनात्मक अध्ययन ढाँचा विधि अपनाइएको छ ।

३.२ अध्ययन जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट प्रक्रिया

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा भएका धुम्रपान गर्ने महिलाका संबन्धमा केन्द्रित भएर अध्ययन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने जनसङ्ख्या इटहरी उपमहानगरपालिकामा भएका धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाहरु मध्ये १०० जनालाई अध्ययन जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । जसका लागि Non-Probability Sampling विधि अन्तर्गत Purposive sampling method अपनाई आवश्यक पर्ने धुम्रपान गर्ने एक सय जना गर्भवती महिलालाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ ।

३.३ अध्ययन क्षेत्र तथा स्थल

नेपालको कोसी अंचलको दक्षिणपूर्वी भाग सुनसरी जिल्लामा इटहरी उपमहानगरपालिका अवस्थित छ । साथै यो उपमहानगरपालिका पूर्व पश्चिम महेन्द्र राजमार्ग र उत्तर दक्षिण कोसी राजमार्गको बिचमा रहेको छ । इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोग तथा स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी अध्ययन गर्न यसै उपमहानगरपालिकाका २६ वडाहरुलाई अध्ययन क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन तथा तरिकाहरु

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाका संबन्धमा अध्ययन गर्न अर्न्तवार्ता सूची र प्रश्नावली लाई तथ्यांक संकलनका साधनका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । जसमा व्यक्तिगत, पारिवारीक, शैक्षिक, आर्थिक, धुम्रपानको प्रयोग तथा असर आदिका बारेमा प्रश्नहरु समावेश गरिएको छ ।

त्यस्तैगरीयसमा आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरु यसप्रकार रहेको छ ।

प्राथमिक स्रोतहरु

यस विषयमा अध्ययनका लागि पूर्व परीक्षणद्वारा तयार पारिएको अर्न्तवार्ता सूची, प्रश्नावली बाट उक्त क्षेत्रमा भएका धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलासँग प्रत्यक्ष रूपमा प्राप्त भएका जानकारी तथा तथ्यहरु नै यस अध्ययनको प्राथमिक स्रोत रहेका छन् ।

सहायक स्रोतहरू

यस विषयमा रही अध्ययनलाई पूरा गर्न प्राथमिक स्रोतका अतिरिक्त द्वितीयक स्रोतको पनि आवश्यकता पर्दछ, त्यसैले यस सम्बन्धी इटहरी उपमहान. पा.मा अवस्थित स्वास्थ्य केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्कका साथै यस सम्बन्धमा विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाले गरेको अध्ययन, पत्रपत्रिका, पुस्तक, लेख, प्रतिवेदन आदिलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

यस विषयमा केन्द्रित भएर अध्ययन गर्नका लागि सर्वप्रथम क्याम्पस प्रशासन बाट आवश्यक पत्र लिई सम्बन्धीत उपमहानगरपालिकामा गई अध्ययनका लागि अनुमति लिइएको थियो । त्यस्तै तथ्याङ्क संकलनका लागि गर्भवती महिलाहरूको संबन्धमा अध्ययन गर्न उनीहरूको व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक तथा धुम्रपानको प्रयोगको अवस्था जस्ता विभिन्न पक्षहरूलाई समेट्ने गरी तयार पारिएको प्रश्नावली अध्ययनका लागि छनोट गरिएका इटहरी उपमहानगरपालिकाका धुम्रपान गर्ने १०० जना महिलाहरूमा प्रत्यक्ष भेटघाट गरी सौहार्दपूर्ण र मैत्रीपूर्ण वातावरणमा प्रश्नहरू राखी अर्न्तवार्ता विधिद्वारा तथ्याङ्क लिने कार्य गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण एवम् व्याख्या प्रक्रिया

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थहरू सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूका सम्बन्धमा अध्ययन गर्न उनीहरूको व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक तथा धुम्रपानको प्रयोगको अवस्था जस्ता विभिन्न पक्षहरूलाई समेट्ने गरी प्रश्नावली तयार पारी प्रत्यक्ष रूपमा भेटघाटबाट अर्न्तवार्ता लिइएको थियो । यस विषयमा अध्ययन गरी तथ्याङ्क संकलन कार्य समाप्त भएपश्चात् उत्तरदाताबाट आएका सूचनाहरूलाई निरीक्षण गर्ने, सांकेतिकरण गर्ने र Master Chart बनाइएको छ । साथै प्राप्त भएका सूचनाहरूलाई विभिन्न तालिका, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरी तथ्याङ्कलाई व्याख्या गर्ने , संक्षेपीकरण गर्ने र निष्कर्ष निकाली प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गरी शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

अध्याय : ४

नतिजाहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण

यस अध्याय अन्तर्गत सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थहरू सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको संबन्धमा अध्ययन गर्न उनीहरूको व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक तथा धुम्रपानको प्रयोगको अवस्था जस्ता विभिन्न पक्षहरूलाई समेट्ने गरि प्रश्नावली तयार पारि प्रत्यक्ष रूपमा भेटघाटबाट अर्न्तवार्ता लिइएको थियो । जसबाट प्राप्त नतिजा तथा जानकारीहरूलाई विस्तृत रूपमा व्याख्या तथा विश्लेषण साथै विभिन्न तालिका तथा चार्टहरूमा प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

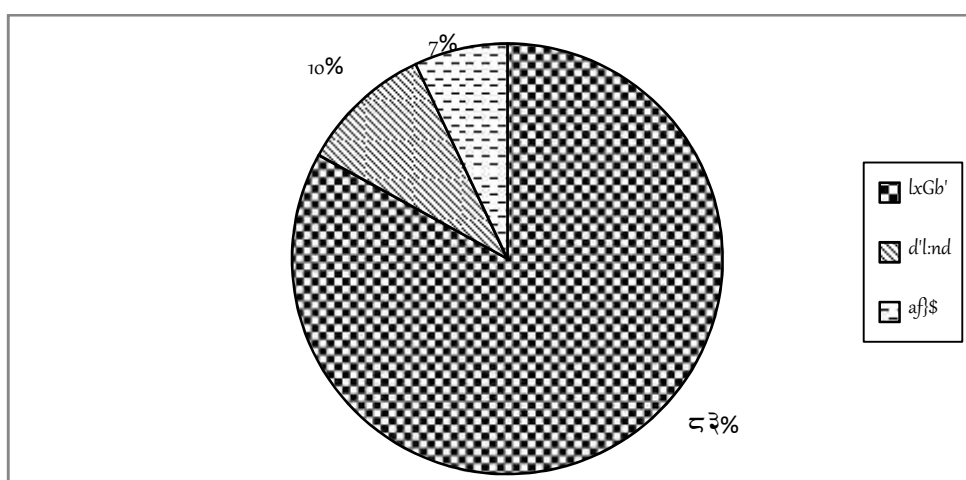
४.१ व्यक्तिगत तथा पारिवारिक विवरण

यस अर्न्तगत गर्भवती महिलाहरूको जाति, धर्म, भाषा, पारिवारिक बनोट, उमेर, शैक्षिक योग्यता, पेसा आदि सम्बन्धी अध्ययनबाट प्राप्त भएका विवरणहरूलाई विभिन्न तालिका तथा चार्टहरूमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.१ गर्भवती महिलाहरूको जागितत तथा धर्मगत विवरण

अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेका इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा विभिन्न जातजातिका महिलाहरूसँग अन्तक्रिया भएको थियो । अध्ययनका क्रममा चौधरी, महत, सरदार, राई, नेवार, क्षत्री, तामाङ, वि.क., लिम्बु, आदि जातिका महिलाहरू भेटिएका र उनीहरूले आफ्ना जात अनुसारका भाषा तथा धर्म अपनाएको पाइयो । यहाँ गर्भवती महिलाहरूको धर्मगत विवरणलाई तलको वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं.१-गर्भवती महिलाहरूको धर्मगत विवरण

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययनको क्रममा समावेश भएका हिन्दु धर्म मान्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ८३ प्रतिशत, मुस्लिम धर्म मान्ने १० प्रतिशत र बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरूको सङ्ख्या ७ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.१.२ अध्ययन जनसङ्ख्याको पारिवारिक बनोट

इटहरी उपमहानगरपालिकामा गर्भवती महिलाहरूमासुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनमा उनीहरूको पारिवारिक बनोटका बारेमा पनि जानकारी सङ्कलन गरिएको थियो । जसमा अध्ययनबाट प्राप्त विवरणहरूलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :-

तालिका नं. १:-अध्ययन जनसङ्ख्याको पारिवारिक बनोट

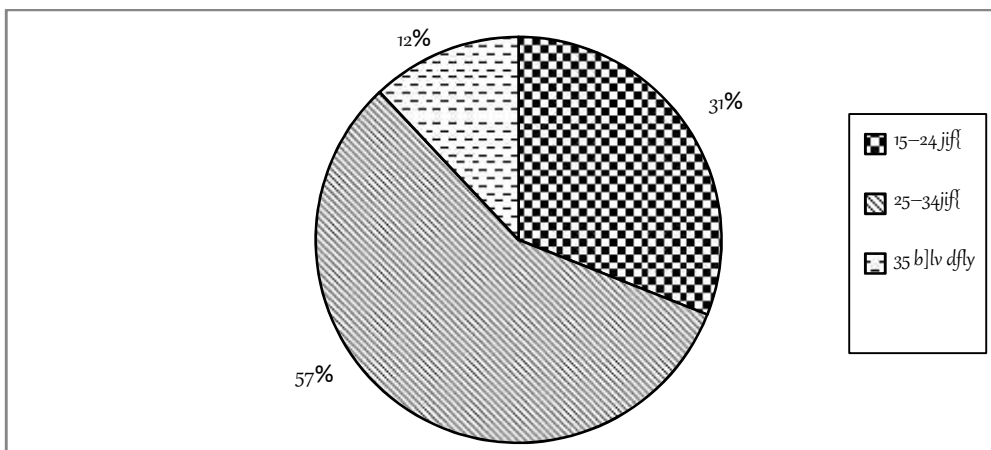
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	एकल परिवार	३३	३३ %	
२	संयुक्त परिवार	७७	७७%	
जम्मा		१००	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा १०० जना गर्भवती महिलाहरूमध्ये ७७ % संयुक्त परिवार र ३३% एकल परिवार रहेको पाइयो ।

४.१.३अध्ययन जनसङ्ख्याको वर्तमान उमेर सम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकामा गर्भवती महिलाहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनमा समेटिएको पक्षहरूमध्ये उनीहरूको वर्तमान उमेर सम्बन्धी जानकारी पनि संकलन गरिएको थियो । जसलाई तलको पाई चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ :-

चित्र नं. २:- अध्ययन जनसङ्ख्याको वर्तमान उमेर सम्बन्धी विवरण

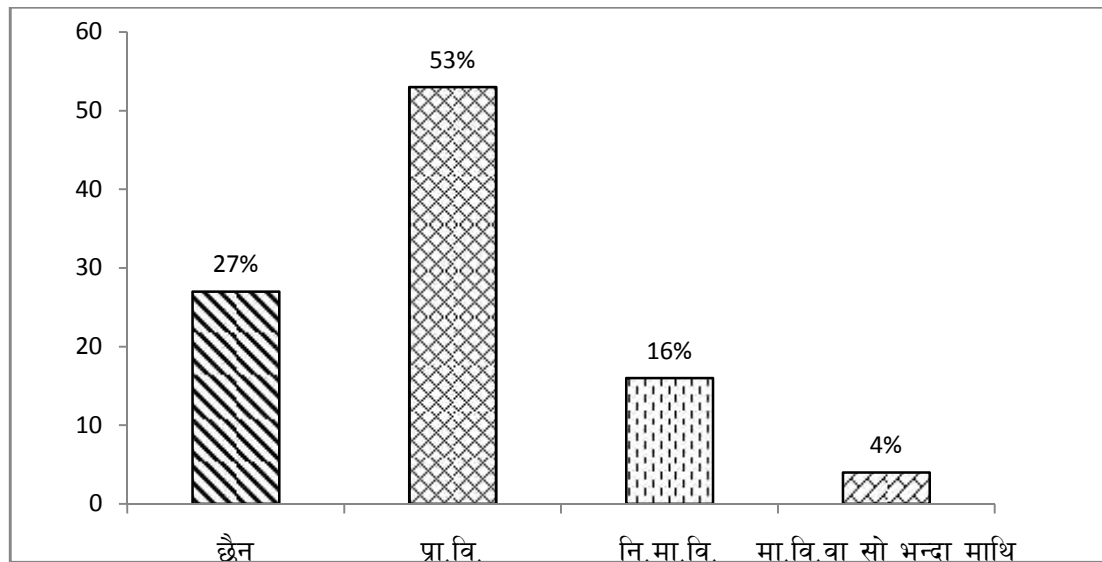

प्रस्तुत चार्ट अनुसार इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूको वर्तमान उमेरको विश्लेषण गर्दा १५-२४ वर्ष उमेर समूहको महिलाहरूको सङ्ख्या ३१ जना (३१%), २५-३४ वर्ष उमेर समूहको सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ५७ जना (५७%) रहेको पाइयो भने ३५ वर्षदेखि माथि उमेर समूहका महिलाहरूको सङ्ख्या १२ जना (१२%) रहेको पाइयो । तसर्थ २५-३४ वर्ष उमेर समूहका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने महिलाहरूको सङ्ख्या बढी रहेको पाइयो ।

४.१.४ गर्भवती महिलाहरूको शैक्षिक विवरण

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा धूम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था अध्ययनको क्रममा फरक-फरक रहेको पाइयो । यस संबन्धमा अध्ययनबाट प्राप्त शैक्षिक विवरणलाई प्रस्तुत बार चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ :-

चित्र नं. ३:-गर्भवती महिलाहरूको शैक्षिक विवरण

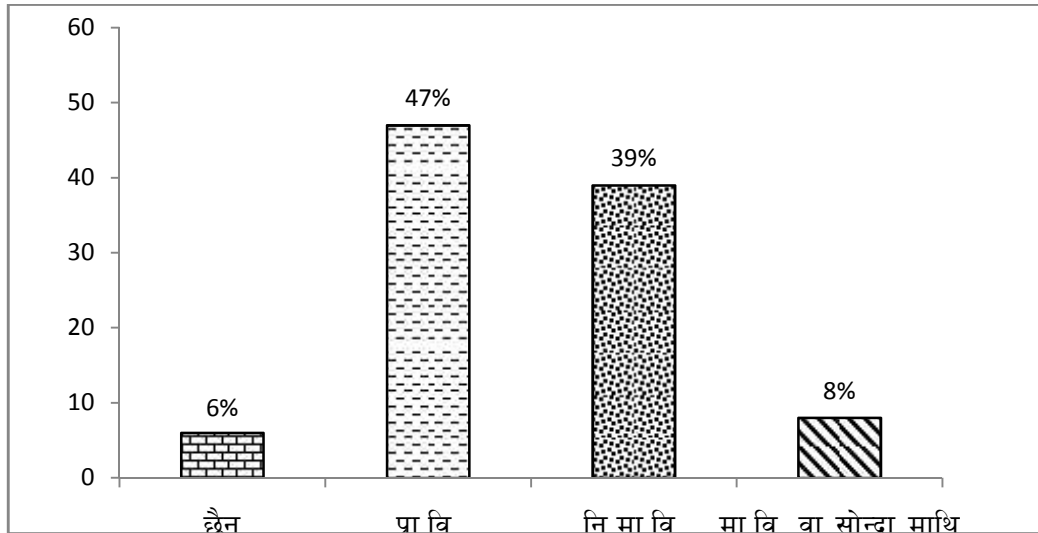

प्रस्तुत चार्टलाई विश्लेषण गर्दा कुनै पनि तहको शिक्षा प्राप्त नगरेको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या २७ जना (२७%), प्रा.वि. तह सम्मको शिक्षा प्राप्त गर्ने ५३ जना (५३%), नि.मा.वि. सम्मको शिक्षा प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या १६ जना (१६%) र मा.वि. वा सो भन्दा माथिको शिक्षा प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या ४ जना (४%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा प्रा.वि. तहसम्मको शिक्षा प्राप्त गर्नेसुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी रहेको वा ५३% र मा.वि. वा सो भन्दा माथिको शिक्षा प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या कम रहेको वा ४% रहेको पाइयो ।

४.१.५ गर्भवती महिलाहरूको श्रीमानको शैक्षिक विवरण

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने महिलाहरूको श्रीमानको शैक्षिक अवस्था बारे पनि जानकारीहरू संकलन गरिएको थियो । यस संबन्धमा प्राप्त जानकारीहरूलाई तलको बारचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ४ :- गर्भवती महिलाहरूको श्रीमानको शैक्षिक विवरण

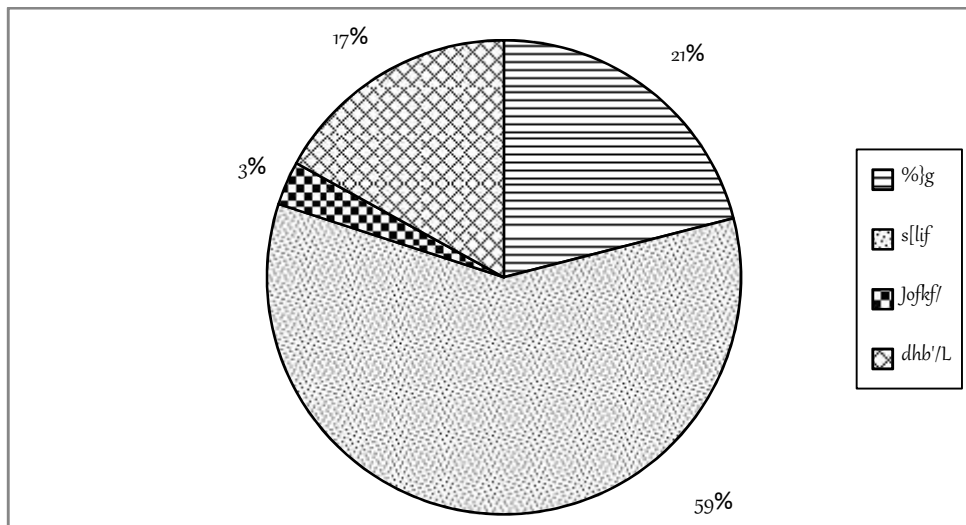

प्रस्तुत तालिकालाई आधार मानी विश्लेषण गर्दा प्रा.वि. तहको शिक्षा प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या बढी रहेको अर्थात् ४७ जना (४७%) पाइयो, त्यसै गरी नि.मा.वि. तह सम्मको शिक्षा प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या ३९ जना (३९%) रहेको, मा.वि. वा सो भन्दा माथिको शिक्षा प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या ८ जना (८%) रहेको र ६ जना (६%) ले कुनै पनि तहको शिक्षा प्राप्त नगरेको पाइयो ।

४.१.६ गर्भवती महिलाहरूको पेसा सम्बन्धी विवरण

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका मानिसहरूले गर्ने पेसामा थुप्रै विभिन्नता रहेको पाइन्छ । तसर्थ अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको उक्त क्षेत्रका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको पेसामा पनि फरकपन रहेको पाइयो । खासगरी उनीहरूले मुख्य रूपमा कृषि पेसालाई अँगालेको पाइयो । यस सम्बन्धमा प्राप्त थप जानकारीहरू तलको पाईचार्टबाट स्पष्ट पारिएको छ :-

चित्र नं. ५ :-गर्भवती महिलाहरुको पेसा सम्बन्धी विवरण

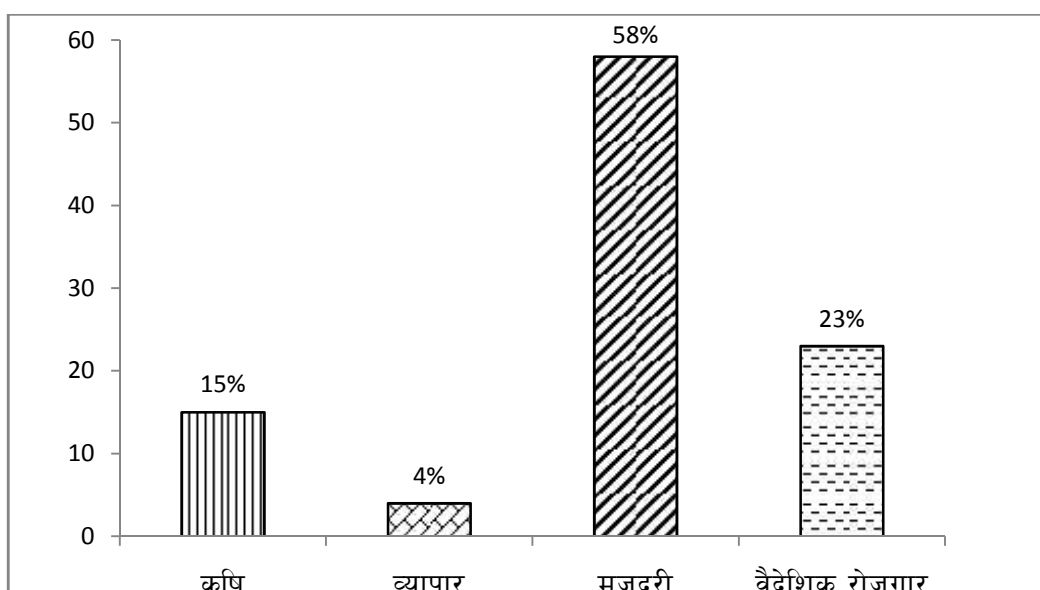

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा कृषि पेसामा संलग्न हुने गर्भवती महिलाहरुको सङ्ख्या बढी रहेको अर्थात् ५९ जना (५९%) , त्यस्तै सानोतिनो व्यापार गर्नेको सङ्ख्या ३ जना (३%), मजदुरी गर्ने गर्भवती महिलाहरुको सङ्ख्या १७ जना (१७%) र कुनै पनि पेसा नगर्नेको सङ्ख्या २१ जना (२१%) रहेको पाइयो ।

४.१.७ गर्भवती महिलाहरुकाश्रीमानले गर्ने पेसा सम्बन्धी विवरण

अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरुलाई अध्ययनको क्रममा तपाइको श्रीमानले पेसामा के गर्नु हुन्छ भनी प्रश्न गर्दा उनीहरुको जवाफ फरकफरक पाइएको थियो । खासगरी उनीहरुको श्रीमानले कृषि, व्यापार, मजदुरी तथा वैदेशिक रोजगार जस्ता पेसाहरु अवलम्बन गरेको पाइयो । यस सम्बन्धका थप जानकारीहरुलाई तलको बार चार्टद्वारा अझ स्पष्ट पारिएको छ :-

चित्र नं.६ :-गर्भवती महिलाहरुको श्रीमानले गर्ने पेसा सम्बन्धी विवरण

माथि उल्लिखित तालिकाका आधारमा गर्भवती महिलाहरूको श्रीमानले सबैभन्दा बढी मजदुरी गर्ने गरेको वा ५८ जना (५८%) पाइयो । त्यस्तै वैदेशिक रोजगारमा संलग्न हुनेको सङ्ख्या २३ जना (२३%) रहेको, व्यापारमा ४ जना(४%) रहेको र कृषि पेसामा संलग्न हुनेको सङ्ख्या १५ जना (१५%) रहेको पाइयो ।

४.२ गर्भवती महिलाहरूको वैवाहिक स्थिति सम्बन्धी विवरण

यस अर्न्तगत इटहरी उपमहानगरपालिकाका अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेको गर्भवती महिलाहरूका विवाह हुँदाको उमेर, हाल बच्चाहरूको सङ्ख्या, पहिलो बच्चा हुँदाको उमेर, हालको गर्भवति, गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराएको वा नगराएको , स्वास्थ्य जाँच गराएको स्थान, गर्भवती अवस्थामा सेवन गरेको आहार, टि.टि. खोपको प्रयोग सम्बन्धि प्राप्त जानकारीहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ गर्भवती महिलाहरूको विवाह भएको उमेर सम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेको गर्भवती महिलाहरूको धेरैजसो १६ देखि २० वर्षमा विवाह भएको पाइयो । सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको विवाह भएको उमेरसम्बन्धी अध्ययनबाट प्राप्त भएको थप विवरणहरूलाई तलको तालिकाबाट स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ ।

तालिका नं.२ :- विवाह भएको उमेर सम्बन्धि विवरण

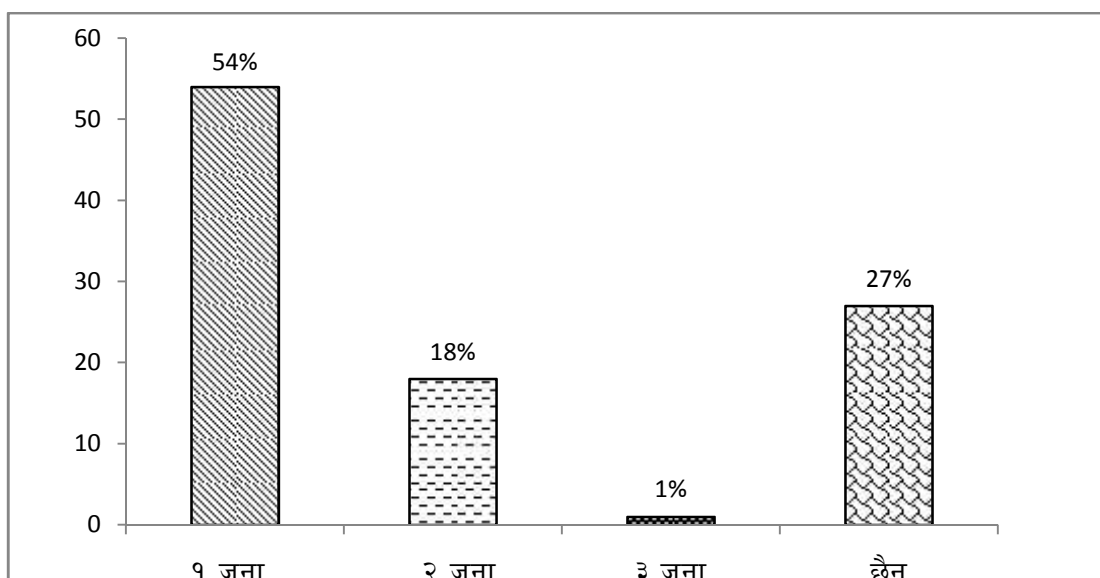
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	१६-२० वर्ष	६२	६२ %	
२	२१-२५ वर्ष	३८	३८%	
जम्मा		१०० जना	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा १६-२० वर्षको उमेरमा विवाह भएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या सबैभन्दा बढी अर्थात ६२ जना (६२ %) रहेको पाइयो भने २१-२५ वर्षको उमेरमा विवाह भएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३८ जना (३८%) रहेको पाइयो ।

४.२.२ गर्भवती महिलाहरूको तत्कालीन बालबालिकाको सङ्ख्यासम्बन्धी विवरण

अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको तत्कालिन बालबच्चाको सङ्ख्यासम्बन्धीजानकारी लिदा उनीहरूबाट प्राप्त विवरणहरूलाई तलको बारचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ७ :- गर्भवती महिलाहरूको तत्कालीन बालबालिकाको सङ्ख्यासम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत तालिकालाई आधारमानि विश्लेषण गर्दा तत्कालिन अवस्थामा १ जना बालबच्चा हुने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्याबढी रहेको वा ५४ जना (५४%) पाइयो । त्यस्तै गरि २ जना बालबच्चा हुनेको सङ्ख्या १८ जना (१८%) , ३ जना बालबच्चा हुनेको सङ्ख्या १ जना (१%) र बालबच्चा नहुने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या २७ जना (२७%) रहेको पाइयो ।

४.२.३ गर्भवती महिलाहरूको पहिलो बच्चा हुदाँको उमेर सम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकामा गर्भवती महिलाहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोग तथा यसका असरका संबन्धमा गरिएको अध्ययनमा गर्भवती महिलाहरूको तत्कालिन अवस्थामा १ जना देखि ३ जना बालबच्चाहरू रहेको पाइएको थियो । यस अन्तर्गत उनीहरूको पहिलो बच्चा हुदाँको उमेरका संबन्धमा पनि जानकारी संकलन गरिएको थियो । यस सम्बन्धी उनीहरूबाट प्राप्त थप जानकारीहरूको प्रस्तुतीकरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं.३ :-पहिलो बच्चा हुदाँको उमेर सम्बन्धी विवरण

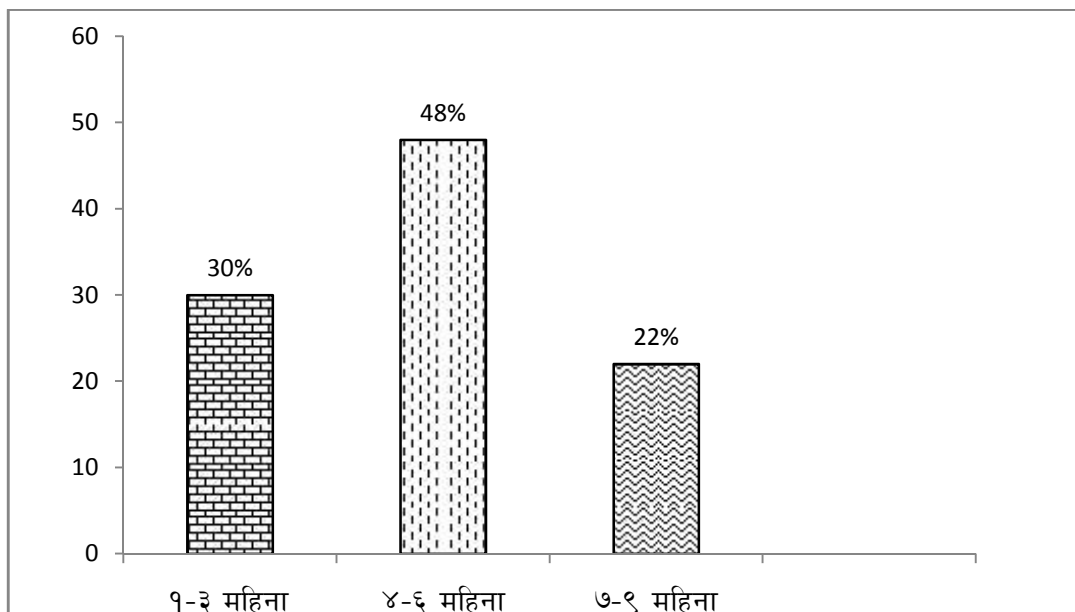
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	१५-२४ वर्ष	६४	८७.६७ %	
२	२५-३४ वर्ष	९	१२.३२%	
जम्मा		१०० जना	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा १५-२४ वर्षको उमेरमा पहिलो बच्चा हुने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्याबढी रहेको अर्थात् ६४ जना (८७.६७ %) पाइयो भने ९ जना (१२.३२%) गर्भवती महिलाहरूको २५-३४ वर्षको उमेरमा पहिलो बच्चा भएको पाइयो ।

४.२.४ गर्भवती महिलाहरूको हालको गर्भअवधिसम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको हालको गर्भअवधिका बारेमा उनीहरूबाट प्राप्त जानकारीहरूलाई तलको बारचार्ट द्वारा प्रष्ट पारिएको छ ।

चित्र नं. ८ :- गर्भवती महिलाहरूको हालको गर्भअवधि सम्बन्धी विवरण

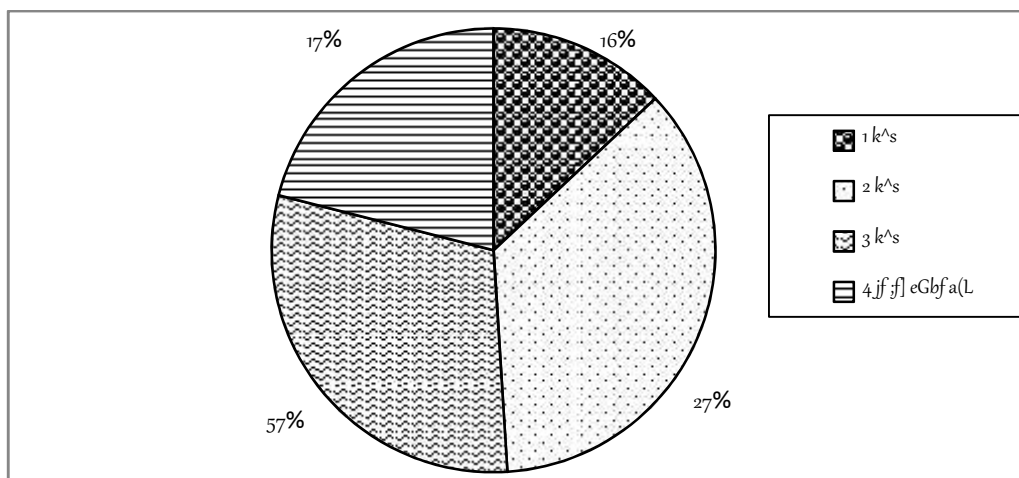

प्रस्तुत तालिकाका आधारमा हालको गर्भअवधि १-३ महिना भएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३० जना (३०%) रहेको, ४-६ महिना गर्भअवधि भएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ४८ जना (४८%) र ७-९ महिना हुनेको सङ्ख्या २२ जना (२२%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा हालको गर्भअवधि ४-६ महिना हुने गर्भवती महिलाको सङ्ख्या बढी वा ४८% रहेको पाइयो ।

४.२.५ गर्भावस्थामा स्वास्थ्य जाँचबारे जानकारी भए नभएको सम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूमा ANC जाँच कति पटक गराउनु पर्दछ भन्ने जानकारी भए नभएको संबन्धमा अध्ययन गर्दा उनीहरूबाट प्राप्त जानकारीहरूलाई तलको वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ९ :-गर्भावस्थामा स्वास्थ्य जाँचबारे जानकारी भए नभएको सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत तालिका अनुसार गर्भावस्थामा १ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ भन्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या १३ जना (१३%), २ पटक भन्नेमा ३६ जना (३६%), ३ पटक भन्नेमा ३० जना (३०%) र ४वा सो भन्दा बढी भन्नेमा २१ जना (२१%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा २१ % गर्भवती महिलाहरूलाई मात्र गर्भवती अवस्थामा वास्तविक रूपमा स्वास्थ्य जाँच कति पटक गराउनु पर्दछ भन्ने जानकारी भएको र बाँकी ७९% लाई यस बारे वास्तविक जानकारी नरहेको पाइयो ।

४.२.६ गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गरे/नगरेको सम्बन्धीविवरण

अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने महिलाहरूले गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउने गरेको वा नगरेको संबन्धमा जानकारी लिदा अध्ययनबाट प्राप्त विवरणहरूलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४ :- गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गरे/नगरेको सम्बन्धीविवरण

क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	गरे	७९	७९ %	
२	गरिन	२१	२१%	
जम्मा		१००	१००%	

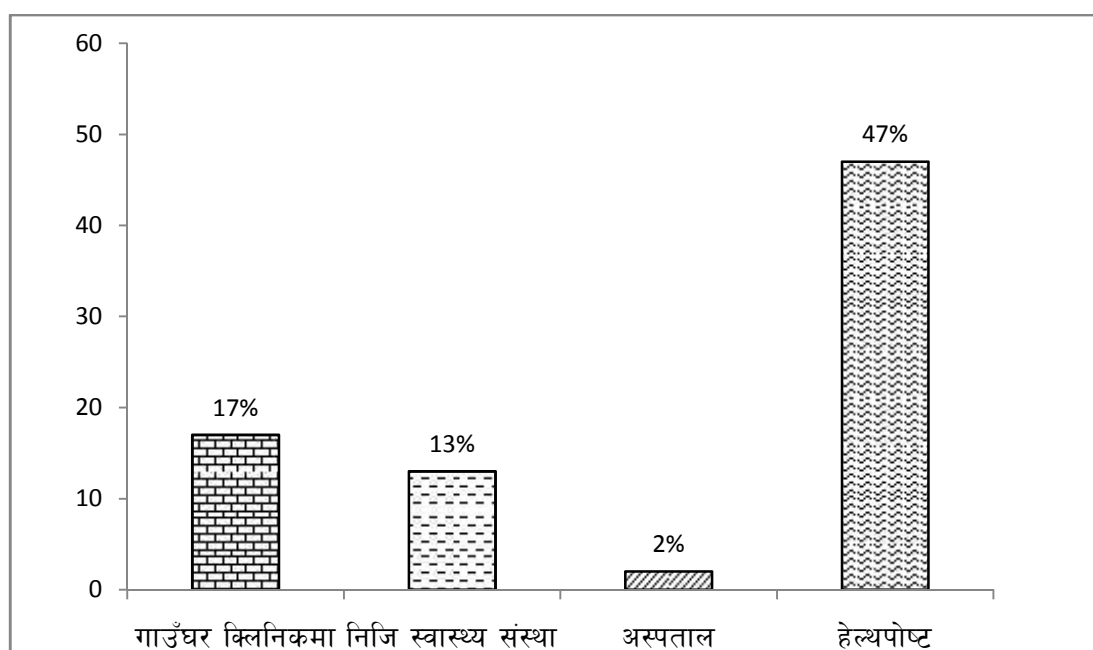
प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउने महिलाहरूको सङ्ख्या ७९ जना (७९%) रहेको र स्वास्थ्य जाँच नगराएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या २१ जना (२१%) रहेको

पाइयो । यस अन्तर्गत गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउनेको सङ्ख्या बढी रहे पनि उनीहरूले नियमित रूपमा भने स्वास्थ्य जाँच नगर्ने गरेको पाइयो ।

४.२.७ गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउन जाने ठाउँ सम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको संबन्धमा गरिएको अध्ययनमा उनीहरू स्वास्थ्य जाँच गराउन मुख्य रूपमा जाने स्वास्थ्य संस्थाका संबन्धमा पनि जानकारी लिइएको थियो जसबाट निम्न प्रकारका विवरणहरू प्राप्त भएको थियो जसलाई तलको बारचार्ट द्वारा स्पष्ट पारिएको छ ।

चित्र नं. १० :-स्वास्थ्य जाँच गराउन जाने ठाउँ सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत तालिका अनुसार गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउन गाउँघर क्लिनिकमा जाने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या १७ जना (१७%), निजि स्वास्थ्य संस्था जानेको सङ्ख्या १३ जना (१३%), अस्पताल जानेको सङ्ख्या २ जना (२%) र हेल्थपोष्ट जानेको सङ्ख्या ४७ जना (४७%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउन हेल्थपोष्ट जाने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी रहेको पाइयो।

४.२.८ गर्भवती महिलाहरूले गर्भवती अवस्थामा सेवन गर्ने खानेकुराको मात्रा सम्बन्धी विवरण

वास्तविक रूपमा गर्भवती अवस्थामा गर्भवती महिलाहरूले साविक भन्दा बढी थप पौष्टिक आहार सेवन गरेमा गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य अवस्था तथा गर्भमा रहेको शिशुको वृद्धि र विकास सन्तुलित रूपमा हुने गर्दछ । अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूमा

उनीहरूले सेवन गर्ने खानेकुराको मात्रको संबन्धमा अध्ययन गर्दा निम्न प्रकारका विवरणहरू प्राप्त हुन आएको छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५ :- गर्भवती अवस्थामा सेवन गर्ने खानेकुराको मात्रा सम्बन्धी विवरण

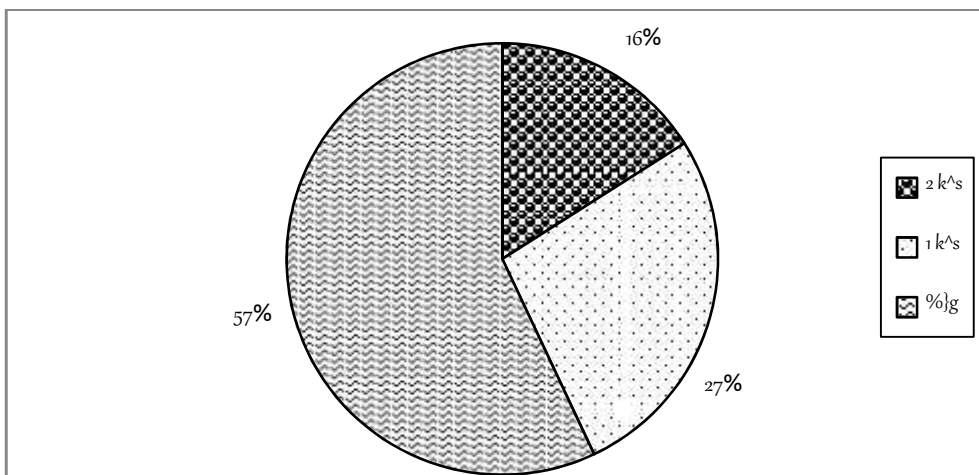
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	साविक बमोजिम	६६	६६ %	
२	थप पौष्टिक आहार	३४	३४%	
३	साविक भन्दा कम	-	-	
जम्मा		१००	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा गर्भवती अवस्थामा साविक बमोजिमकै खानेकुरा प्रयोग गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी रहेको अर्थात ६६ जना (६६%) र थप पौष्टिक आहारको प्रयोग गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३४ जना (३४%) रहेको पाइयो । यसर्थ गर्भवती अवस्थामा थप पौष्टिक आहार सेवन गर्नुपर्छ भन्ने बारे जानकारी भएर पनि आफ्नो आर्थिक अवस्था आदि कारणले गर्दा साविक बमोजिमकै खानेकुरा सेवन गर्ने गरेको कुरा उनीहरूले बताए ।

४.२.९ गर्भवती अवस्थामा टि.टि. खोपको प्रयोगको मात्रा सम्बन्धी विवरण

अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकाका सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूलाई कति पटक टि.टि. खोप लगाउनुभयो भन्ने प्रश्नमा उनीहरूको जवाफबाट निम्न प्रकारका विवरणहरू प्राप्त हुन आएको छ । जसलाई तलको पाइचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ११ :- टि.टि. खोपको प्रयोगको मात्रा सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा गर्भवती अवस्थामा टि.टि. खोप २ पटक लगाएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या १६ जना (१६%), १ पटक प्रयोग गर्नेको सङ्ख्या २७ जना (२७%) र तत्कालीन अवस्थामा नलगाएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ५७ जना (५७%) रहेको पाइयो ।

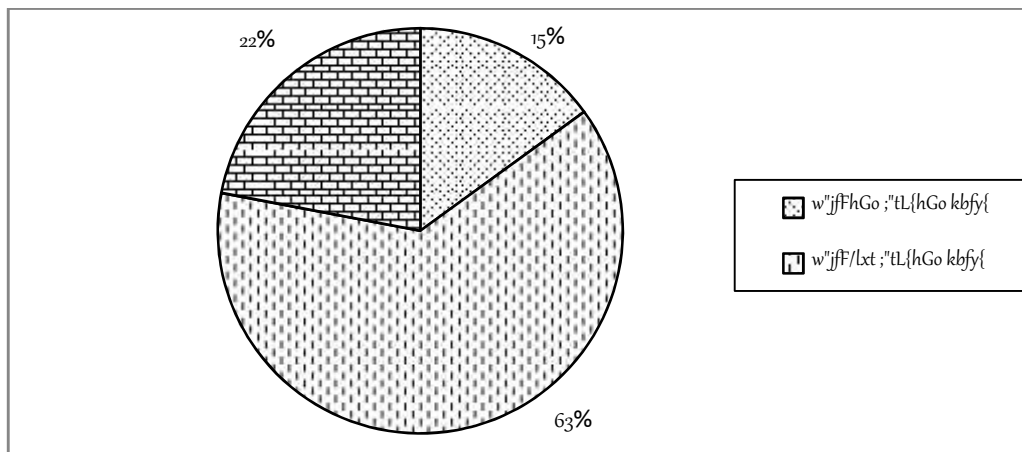
४.३ गर्भवती महिलाहरूमा धूम्रपानको प्रयोगको अवस्था

यस अर्न्तगत गर्भवती महिलाहरूले सेवन गर्ने गरेको सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रकार सम्बन्धीविवरण, धूम्रपान सेवनको मात्रा, धूम्रपान सेवन गर्न प्रेरित गर्ने पक्षसम्बन्धी प्राप्त भएका विवरणहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.३.१ गर्भवती महिलाले प्रयोग गर्ने सुर्तीजन्य पदार्थको प्रकार सम्बन्धी विवरण

सुर्तीजन्य पदार्थहरू मूख्यतया धुवाँजन्य र धुवाँरहित गरि २ प्रकारका हुन्छन् । अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेको गर्भवती महिलाहरूलाई तपाईं कस्तो प्रकारको सुर्तीजन्य पदार्थहरू सेवन गर्नुहुन्छ भनी सोधिएको प्रश्नमा उनीहरूको जवाफबाट निम्न प्रकारको विवरणहरू प्राप्त हुन आएको छ । जसलाई तलको पाईचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. १२ :- गर्भवती महिलाले प्रयोग गर्ने सुर्तीजन्य पदार्थको प्रकार

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा धुवाँजन्य सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या १५ जना (१५%), धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ६३ जना (६३%) र दुवै प्रकारको सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने महिलाहरूको सङ्ख्या २२ जना (२२%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी वा ६३% रहेको पाइयो ।

४.३.२ गर्भवती महिलाहरूले प्रयोग गर्ने धुवाँजन्य सुर्तीजन्य पदार्थ सम्बन्धी विवरण

अध्ययनको क्रममा इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूले प्रयोग गर्ने धुवाँजन्य सुर्तीजन्य पदार्थहरूका बारेमा निम्न विवरणहरू प्राप्त भएको छ, जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरि स्पष्ट पारिएको छ ।

तालिका नं. ६:- गर्भवती महिलाहरूले प्रयोग गर्ने धुवाँजन्य सुर्तीजन्य पदार्थ सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	चुरोट	३१	८३.८%	
२	बिँडी	६	१६.२%	
३	हुक्का	-	-	
४	अन्य	-	-	
जम्मा		३७	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा गर्भवती महिलाहरूले धुवाँजन्य सुर्तीजन्य पदार्थ अर्न्तगत चुरोटको बढी वा ३१ जना (८३.८%) ले सेवन गर्ने गरेको पाइयो भने ६ जना (१६.२%) ले बिँडीको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.४ गर्भवती महिलाहरूले प्रयोग गर्ने धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ सम्बन्धी विवरण

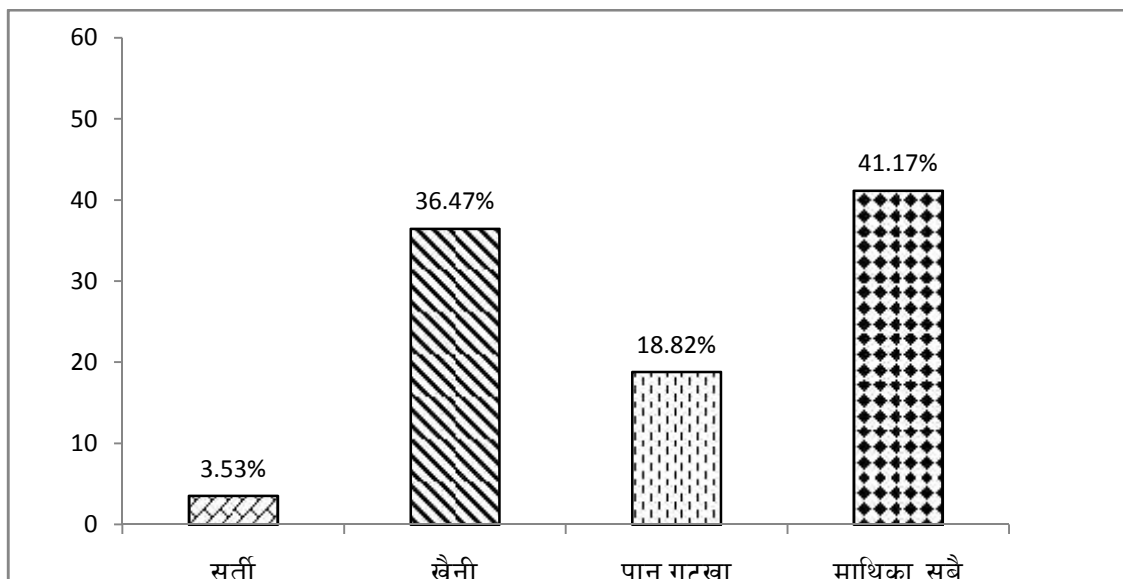
अध्ययनको क्रममा गर्भवती महिलाहरूले धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ अर्न्तगत सुर्ती, खैनी, पान, गुट्खा आदी विभिन्न प्रकारका पदार्थहरू प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । यस सम्बन्धी प्राप्त निम्न जानकारीहरूलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ७ :- धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	सुर्ती	३	३.५३%	
२	खैनी	३१	३६.४७%	
३	पान, गुट्खा	१६	१८.८२%	
४	माथिका सबै	३५	४१.१७%	
जम्मा		८५	१००%	

प्रस्तुत तालिकामा उल्लेखित तथ्यांकलाई तलको बार चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं.१३ :- धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ अन्तर्गत सुर्तीको सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३ जना (३.५३%), खैनीको प्रयोग गर्ने ३१ जना (३६.४७%), पान,गुटखा प्रयोग गर्ने १६ जना (१८.८२%) र माथिका सबै पदार्थहरूको प्रयोग गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३५ जना (४१.१७%) रहेको पाइयो ।

४.३.५ गर्भवती महिलाहरूमा धुम्रपान प्रयोगको मात्रा सम्बन्धी विवरण

अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूमा धुवाँजन्य र धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थहरू प्रयोगको मात्रा सम्बन्धी अध्ययनबाट निम्न विवरणहरू प्राप्त भएको छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :-

तालिका नं. ८ :- धुम्रपान प्रयोगको मात्रा सम्बन्धी विवरण

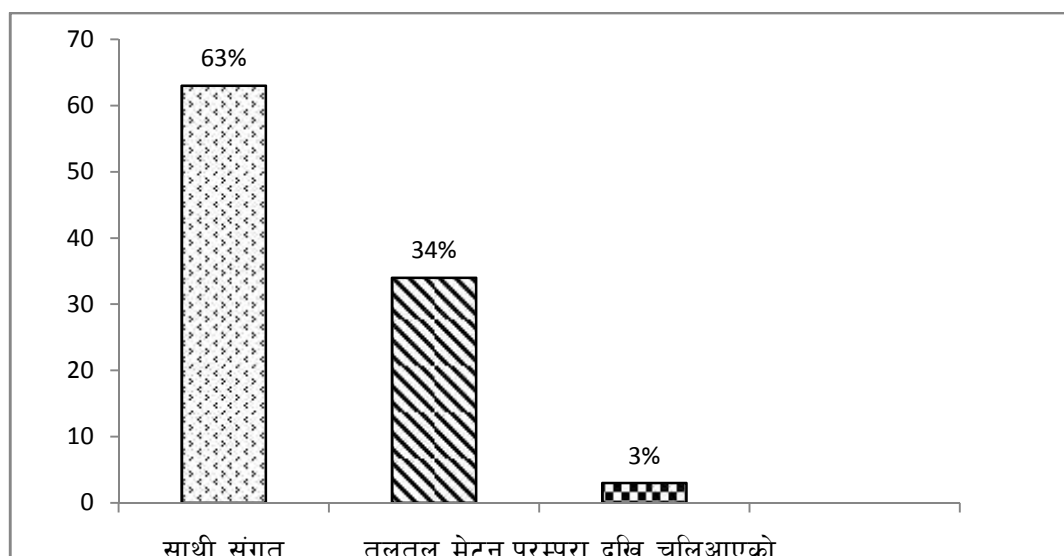
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	सधैं	४१	४१%	
२	कहिलेकाही	५९	५९%	
३	साप्ताहिक रूपमा	-	-	
४	माहिनावारी रूपमा	-	-	
जम्मा		१००	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन सधैं गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ४१ जना (४१%) र कहिलेकाही मात्र सुर्तीजन्य पदार्थहरूको सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ५९ जना (५९%) रहेको पाइयो ।

४.३.६ गर्भवती महिलाहरू सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्न प्रेरित हुने कारक सम्बन्धी विवरण

अध्ययनको क्रममा गर्भवती महिलाहरूलाई सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्न कसबाट सिकनुभयो वा प्रेरित हुनुभयो भन्ने प्रश्नमा उनीहरूबाट प्राप्त भएको जवाफबाट निम्न प्रकारको विवरणहरू प्राप्त भएको छ । जसलाई तलको बारचार्ट द्वारा प्रष्ट पारिएको छ :-

चित्र नं. १४ :- सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्न प्रेरित हुने कारक सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा साथीसंगतबाट धूम्रपान गर्न प्रेरित भएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ६३ जना (६३%), तलतल मेटन सुर्तीजन्य पदार्थको प्रयोग गर्ने गरेको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३४ जना (३४%) र परम्परा देखि घरपरिवारमा खाएको देखेर सिकेको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३ जना (३%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा साथीसंगतबाट सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्न प्रेरित हुने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी वा ६३% रहेको पाइयो ।

४.४ सुर्तीजन्य पदार्थको प्रयोगले स्वास्थ्यमा पार्ने प्रभाव सम्बन्धी विवरण

यस अर्न्तगत गर्भवती महिलाहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थको प्रयोगले स्वास्थ्यमा पार्ने असरबारे जानकारी भए नभएको, उनीहरूमा धूम्रपान सेवनले स्वास्थ्यमा प्रभाव पारे नपारेको ,परिवारमा धूम्रपान गर्ने व्यक्तिहरूको सङ्ख्यासम्बन्धीप्राप्त भएका जानकारीहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ :-

४.४.१सुर्तीजन्य पदार्थको सेवनले गर्भको शिशुमा पार्ने असर बारे जानकारी भए/नभएको सम्बन्धीविवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका १०० जना सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूलाई तपाइले प्रयोग गर्ने गरेको सुर्तीजन्य पदार्थले गर्भमा भएको शिशुलाई असर गर्छ वा गर्दैन भनी सोधिएको प्रश्नमा उनीहरूबाट निम्न प्रकारका विवरणहरू प्राप्त भएको छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ९ :- सुर्तीजन्य पदार्थको सेवनले गर्भको शिशुमा पार्ने असर बारे जानकारी

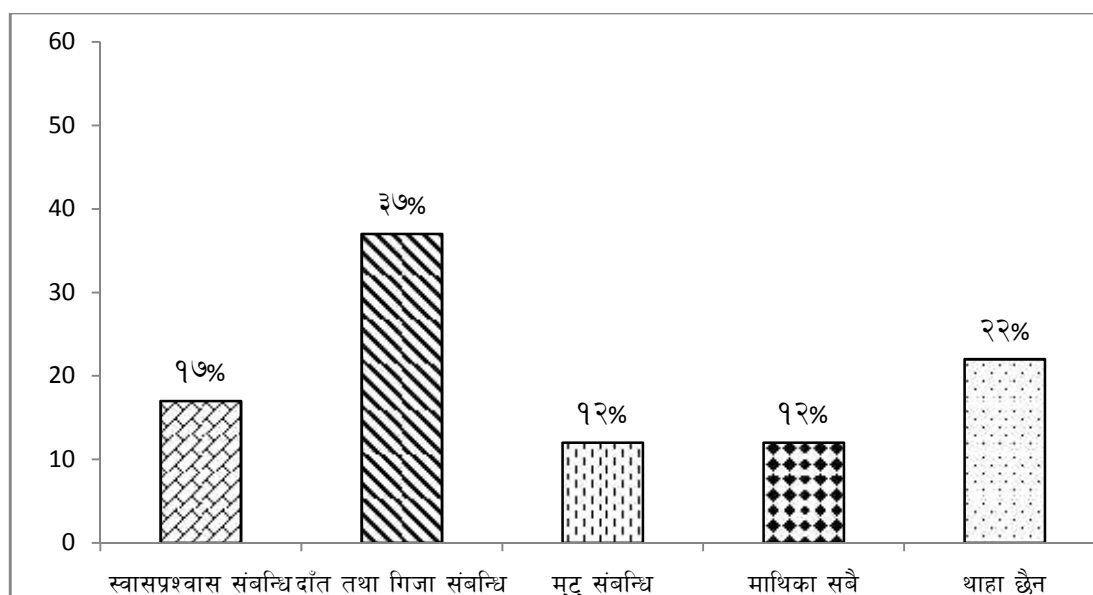
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	गर्छ	२३	२३ %	
२	गर्दैन	७७	७७%	
जम्मा		१००	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान गर्दा गर्भमा भएको शिशुलाई असर गर्छ भन्ने गर्भवती महिलाको सङ्ख्या २३ जना (२३%) र गर्दैन भन्नेको सङ्ख्या ७७ जना (७७%) रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा ७७ % लाई गर्भवती अवस्थामा सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्दा गर्भमा भएको शिशुलाई असर गर्छ भन्ने जानकारी नभएको पाइयो ।

४.४.२सुर्तीजन्यपदार्थ सेवनले स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवनले स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी के कस्ता जानकारी छ भनि अध्ययन गर्दा निम्न विवरणहरू प्राप्त भएको छ । जसलाई तलको बारचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ :-

चित्र नं. १५ :-सुर्तीजन्यपदार्थ सेवनले स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत बार चार्टलाई विश्लेषण गर्दा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवनले स्वासप्रश्वास सम्बन्धी समस्या निम्त्याउँछ भन्ने गर्भवती महिलाहरुको सङ्ख्या १७ जना (१७%), दाँत तथा गिजा सम्बन्धी समस्या हुन्छ भन्नेमा ३७ जना (३७%), मुटु सम्बन्धी रोग लाग्छ भन्नेमा १२ जना (१२%), माथिका सबै समस्या देखापर्दछ भन्नेमा १२ जना (१२%) र थाहा छैन भन्नेमा २२ जना (२२%) रहेको पाइयो ।

४.४.३ सुर्तीजन्य पदार्थ सेवनले शरीरमा भएको परिवर्तन महशुस गर्नेको विवरण

सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरुमा अध्ययनको क्रममा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्दा तपाईंले शरीरमा केही परिवर्तन महशुस गर्नुभयो, यदी गर्नुभयो भने के भयो भन्ने प्रश्नमा उनीहरुबाट प्राप्त जवाफबाट निम्न प्रकारका विवरणहरु प्राप्त हुन आए । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :-

तालिका नं. १०:- सुर्तीजन्य पदार्थ सेवनले शरीरमा भएको परिवर्तन महशुस गर्नेको विवरण

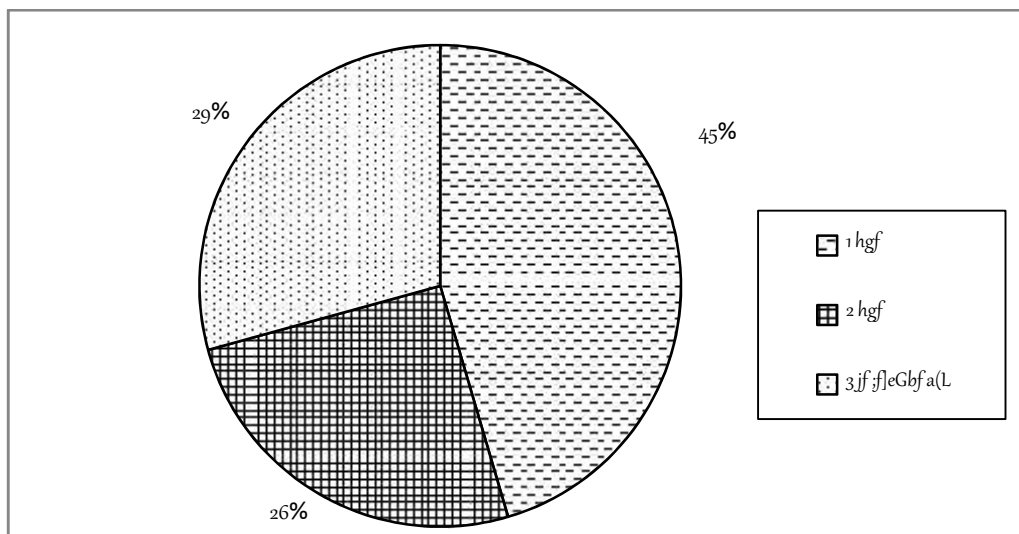
क्र.स.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत	कैफियत
१	महशुस गरे	९	९ %	
२	महशुस गरिन	९१	९१%	
जम्मा		१००	१००%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरुमध्ये ९ % ले शरीरमा परिवर्तन महशुस गरेको जसमा ८ % ले खोकी लागेको र १% ले श्वासप्रश्वास बढेको महशुस गरेको पाइयो ।

४.४.४ गर्भवती महिलाको परिवारमा सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्नेको सङ्ख्यासम्बन्धी विवरण

इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाको परिवारमा धुम्रपान गर्नेको सङ्ख्या १ देखि ३ वा सोभन्दा पनि माथि रहेको पाइयो । गर्भवती महिलाहरुलाई अध्ययनको क्रममा तपाईं बाहेक तपाईंको परिवारमा कति जनाले धुम्रपान सेवन गर्नुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा उनीहरुबाट निम्न प्रकारको विवरणहरु प्राप्त हुन आयो । जसलाई तलको पाईचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ :-

चित्र नं. १६:- परिवारमा सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्नेको सङ्ख्यासम्बन्धी विवरण

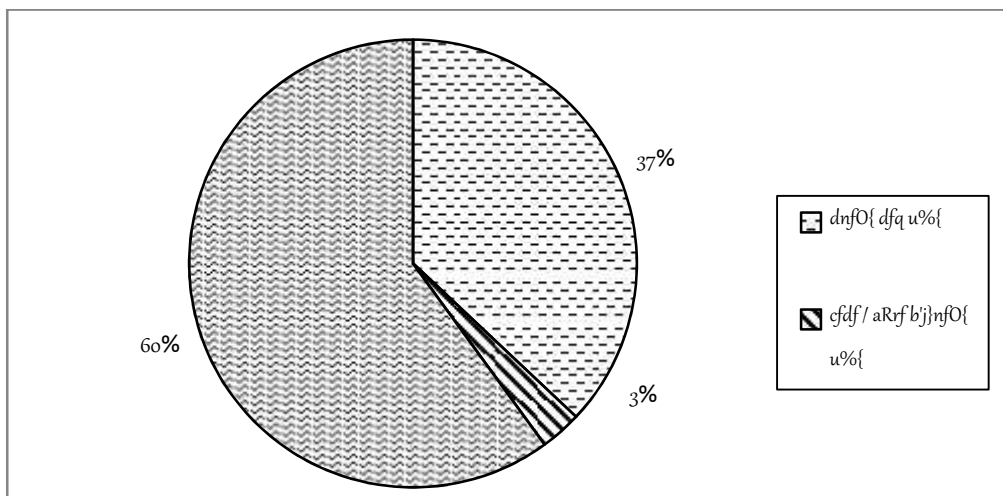
प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा ४५ जना (४५%) गर्भवती महिलाको परिवारमा १ जनाले मात्र सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गरेको, २६ जना(२६%) को परिवारमा २ जनाले सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको र २९ जना (२९%) गर्भवती महिलाको परिवारमा ३ वा सोभन्दा माथिले सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा गर्भवती महिलाको परिवारमा स्वयम् महिला देखि बाहेक १ जनाले सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन बढी गर्ने गरेको पाइयो ।

४.४.५ नजिकका अन्य व्यक्तिले सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्दा स्वास्थ्यमा असर पार्ने/नपार्ने सम्बन्धीविवरण

अध्ययनको क्रममा गर्भवती महिलाहरुलाई तपाईं नजिकका अन्य व्यक्तिले धुम्रपान गर्दा तपाईंको स्वास्थ्यमा असर पार्छ, कि पाउँदैन भनी सोधिएको प्रश्नमा उनीहरुबाट प्राप्त जवाफबाट निम्न प्रकारको विवरणहरु प्राप्त भएको छ । जसलाई तलको पाईचार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ :-

चित्र नं. १७

नजिकका अन्य व्यक्तिले धुम्रपान सेवन गर्दा स्वास्थ्यमा पार्ने असर संबन्धी जानकारी

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा मलाई मात्र गच्छ भन्ने गर्भवती महिलाको सङ्ख्या ३७ %, आमा र बच्चा दुवैलाई गच्छ भन्नेको सङ्ख्या ३ % र कसैलाई पनि गर्दैन भन्नेको सङ्ख्या ६०% रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा ९७ % लाई नजिकका अन्य व्यक्तिले धुम्रपान गर्दा आफ्नो तथा गर्भमा भएको शिशुको स्वास्थ्यमा असर गच्छ भन्ने बारे जानकारी नभएको पाइयो ।

४.२ सारांश तथा मुख्य नतिजाहरु

धुम्रपान वर्तमान अवस्थामा एक विश्वव्यापी समस्याको रूपमा रहेको छ । धुम्रपान सेवनले विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरु निम्त्याउँदछ । धुम्रपानले फोक्सो, मुख, घाँटी, मृगौला , आदीको क्यान्सर हुनका साथै मुटुसम्बन्धी दीर्घकालीन रोगहरु निम्त्याउनुको प्रमुख कारक तत्वको रूपमा पर्न आउँछ । धुम्रपान सेवनको लतमा मानिसहरु यसको असरबारे थाहा नभइ चेतनाको अभावमा फस्छन् भने कोही यसबारे राम्रो जानकारी , शिक्षा हुँदाहुँदै पनि साथी संगत, आकर्षक विज्ञापन, सामाजिक सांस्कृतिक प्रभाव आदिका कारण यसको लतमा फस्ने गर्दछन् । नेपालमा वर्तमान अवस्थामा किशोर अवस्था देखि नै यसको सेवन गर्ने गरेको पाइन्छ भने महिला तथा पुरुष प्रयोगकर्ताको सङ्ख्या पति बढ्दैगइरहेको पाइन्छ । यसले एकातिर मानव स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पारि मानिसहरुलाई दिनानुदिन मृत्युको मुखतिर धकेलिरहेको छ भने अर्कातिर बर्षेनि कराडौं रुपैयाँ आर्थिक नोक्सानी पनि भइरहेको छ ।

त्यस्तै गरी गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपान प्रयोगको अवस्था उच्च रहेको दक्षिणपूर्वी एसियाका देशहरु मध्ये नेपाल पनि एक हो । गर्भवती अवस्थामा धुम्रपान सेवनले आमालाई मात्र नभइ गर्भमा भएको बच्चाका लागि पनि उत्तिकै हानिकारक हुन्छ । यसले स्वतः गर्भपतन हुने मृत जन्म, अपरिपक्व जन्म , जन्मपछि पनि कम तौल, होचो र मन्द बुद्धि भएको हुन सक्ने संभावन बढी रहन्छ ।

नेपालमा धुम्रपान प्रयोगकर्ताका बारेमा नगण्य रूपमा अध्ययन अनुसन्धान भइरहेको छ , तर यो देशव्यापी रूपमा नभएको र यसले निरन्तरता पाउन सकेको छैन । तसर्थ यसबारे निरन्तर अध्ययन हुन जरुरी छ , त्यसमाथि पनि गर्भवती महिलाहरुमा धुम्रपानको प्रयोगका संबन्धमा अध्ययन गर्नु भनै जरुरी छ । यसले गर्दा मातृशिशु स्वास्थ्यको लेखाजोखा गरी यसबाट हुने मृत्युदरमा कमी ल्याउन मद्दत पुग्दछ । यही अभिप्रायले सुनसरी जिल्लाको हरितनगरीका रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकामा धुम्रपान गर्ने १०० जना गर्भवती महिलाहरुका संबन्धमा अध्ययनगरिएको थियो ।

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरुमा सुर्तीजन्य पदार्थहरुको सेवनको अवस्थाको संबन्धमा अध्ययन गर्न वर्णनात्मक अध्ययन विधि प्रयोग गरिनुका साथै यसका लागि आवश्यक पर्ने १०० जना गर्भवती महिलाहरु जसले सुर्तीजन्य पदार्थहरुको सेवन गर्दछन् उनीहरुलाई अध्ययन नमूना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको थियो । उक्त नमूना छनोट संभावना रहित नमूना छनोट अर्न्तगतको उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट विधिको प्रयोगद्वारा लिइएको थियो । त्यस्तै सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरुको संबन्धमा विभिन्न पक्षको संबन्धमा अध्ययन गर्न प्रश्नावलीको निर्माण गरि प्रत्यक्ष भेटघाटद्वारा अर्न्तवार्ता लिई आवश्यक जानकारी संकलन गरिएको थियो । यस अध्ययनलाई पूर्णता दिन तथ्यांकको प्राथमिक तथा द्वितिय स्रोतहरुलाई पनि यस अध्ययनमा समेटिएको छ । त्यस्तै प्राप्त जानकारीहरुको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दै विभिन्न तालिका चार्टहरुमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्ययनको क्रममा सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गर्भवती महिलाहरूको पारिवारिक, व्यक्तिगत, जस्तै उनीहरूको धर्म, पेसा, शिक्षा, उमेर,जातीगत विवरणहरू संकलन गर्नुका साथै उनीहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोगको अवस्था तथा यसले स्वास्थ्यमा पार्ने असर सम्बन्धीका जानकारीहरू संकलन गरिएको छ ।

मूख्य नतिजाहरू

इटहरी उपमहानगरपालिकाका १०० जना गर्भवती महिलाहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोग तथा यसले स्वास्थ्यमा पार्ने असर संबन्धमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त सूचनाहरूमध्ये मूख्य नतिजाहरूको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छन् ।

१.अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको इटहरी उपमहानगरपालिकाका गर्भवती महिलाहरू विभिन्न जनजातीको रहेको पाइयो जसमा थारु, मुसलमान, क्षेत्री, राई, नेवार, वि.क., लिम्बु, तामाङ्ग, मगर, मण्डल र भूजेल आदी जनजातीका महिलाहरूसँग अन्तरक्रिया गरिएको थियो । गर्भवती महिलाहरूले आफ्नो जात अनुसारका मातृभाषाहरू बोल्ने गरेको पाइयो जसमा मूख्यतया थारु भाषा, नेपाली, नेवारी, राई, मुस्लिम, तामाङ्ग, लिम्बु रहेको पाइयो ।गर्भवती महिलाहरूको धर्मगत पक्षलाई अध्ययन गर्दा हिन्दु धर्म मान्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या८३%, मुस्लिम १० %, र बौद्ध धर्म मान्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या७% रहेको पाइयो ।

२. गर्भवती महिलाहरूको पारिवारिक बोनोटलाई हेर्दा ७७ % संयुक्त परिवार र ३३ % एकल परिवार रहेको पाइयो ।

३.सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने १०० जना गर्भवती महिलाहरूमध्ये २७ % ले कुनै पनि किसिमको औपचारिक शिक्षा हासिल नगरेको, ५३ % ले प्रावि तह सम्मको र ४ %ले मात्र मा.वि. वा सो भन्दा माथिको शिक्षा हासिल गरेको पाइयो ।

४. त्यस्तै गरिगर्भवती महिलाहरूको श्रीमान मध्ये ४७ % ले प्रा.वि. तहसम्मको शिक्षा प्राप्त गरेको, ३९ % ले नि.मा.वि. तहसम्म, ८ % ले मा.वि. वा सो भन्दा माथि र ६% ले कुनै पनि किसिमको औपचारिक शिक्षा प्राप्त नगरेको पाइयो ।

५. अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको १०० जना गर्भवती महिलाहरूमध्ये २१% ले कुनै पनि किसिमको पेसा नअपनाएको, ५९% कृषि पेसामा संलग्न रहेको ३% व्यापार र १७% मजदुरी पेसामा संलग्न रहेको पाइयो ।

६. गर्भवती महिलाहरूको श्रीमानहरूमध्ये १५% ले कृषि पेसा अपनाएको, ४% ले व्यापार, ५८% ले मजदुरी र २३% वैदेशिक रोजगारमा संलग्न रहेको पाइयो ।

७. अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको १०० जना गर्भवती महिलाहरूमध्ये ६२% को १६-२० वर्षको उमेरमा विवाह भएको र ३८% को २१-२५ वर्षको उमेरमा विवाह भएको थियो।

८. त्यस्तै गरि तत्कालिन समयमा ५४% महिलाहरूको १ जना बालबच्चा रहेको, १८% महिलाको २ जना, १% को ३ जना र २७% महिलाहरूको बालबच्चा नभएको पाइयो।

९. त्यस्तै गरि ६४% महिलाहरूको १५-२४ वर्षको उमेरमा पहिलो बच्चा भएको थियो भने ९% को २५-३४ वर्षको उमेरमा पहिलो बच्चा भएको थियो।

१०. गर्भवती महिलाहरूको तत्कालीन गर्भ अवधि का संबन्धमा ३०% महिलाहरूको १-३ महिनाको गर्भअवधि भएको, ४८% को ४-६ महिना र २२% को ७-९ महिनाको गर्भअवधि रहेको पाइयो।

११. त्यस्तै २१% गर्भवती महिलाहरूलाई मात्र गर्भवती अवस्थामा वास्तविक रूपमा स्वास्थ्य जाँच कति पटक गराउनु पर्दछ भन्ने जानकारी भएको र बाँकी ७९% लाई यस बारे वास्तविक जानकारी नरहेको पाइयो।

१२. गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउने महिलाहरूको सङ्ख्या (७९% रहेको र स्वास्थ्य जाँच नगराएको गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या २१% रहेको पाइयो। यस अन्तर्गत गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउनेको सङ्ख्या बढी रहे पनि उनीहरूले नियमित रूपमा भने स्वास्थ्य जाँच नगर्ने गरेको पाइयो।

१३. गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउन गाउँघर क्लिनिकमा जाने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या (१७%), निजि स्वास्थ्य संस्था जानेको सङ्ख्या ११% अस्पताल जानेको सङ्ख्या २% र हेल्थपोष्ट जानेको सङ्ख्या ४७% रहेको पाइयो। यसरी हेर्दा गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउन हेल्थपोष्ट जाने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी रहेको पाइयो।

१४. गर्भवती अवस्थामा साविक बमोजिमकै खानेकुरा प्रयोग गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या बढी रहेको अर्थात् ६६% र थप पौष्टिक आहारको प्रयोग गर्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या ३४% रहेको पाइयो। यसर्थ गर्भवती अवस्थामा थप पौष्टिक आहार सेवन गर्नुपर्छ भन्ने बारे जानकारी भएर पनि आफ्नो आर्थिक अवस्था आदि कारणले गर्दा साविक बमोजिमकै खानेकुरा सेवन गर्ने गरेको कुरा उनीहरूले बताए।

१५. त्यस्तै गरि गर्भवती अवस्थामा १५% महिलाहरूले धुवाँजन्य सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको, ६३% ले धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको र २२% ले दुवै प्रकारको सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको पाइयो। जसमा धुवाँजन्य अन्तर्गत ३१% ले चुरोट र ६% ले बिँडीको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो। धुवाँरहित अन्तर्गत ३% ले सुर्ती, ३१% ले खैनि, १६% ले पान तथा गुट्खा र ३५% ले माथिका सबै प्रकारका धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको पाइयो।

१६. गर्भवती महिलाहरूमध्ये ४१% ले सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको र ५९% ले कहिलेकाहि मात्र सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गरेको पाइयो ।

१७. गर्भवती अवस्थामा धूम्रपान गर्दा गर्भमा भएको शिशुलाई असर गर्छ भन्ने गर्भवती महिलाको सङ्ख्या २३% र गर्देन भन्नेको सङ्ख्या ७७% रहेको पाइयो । यसरी हेर्दा ७७ % लाई गर्भवती अवस्थामा सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्दा गर्भमा भएको शिशुलाई असर गर्छ भन्ने जानकारी नभएको पाइयो । त्यस्तै धूम्रपान सेवनले स्वास्थ्यमा स्वासप्रश्वास सम्बन्धी समस्या निम्त्याउँछ भन्ने गर्भवती महिलाहरूको सङ्ख्या १७%, दाँत तथा गिजा सम्बन्धी समस्या हुन्छ भन्नेमा ३७%, मुटु सम्बन्धी रोग लाग्छ भन्नेमा १२%, माथिका सबै समस्या देखापर्दछ भन्नेमा १२% र थाहा छैन भन्नेमा २२% रहेको पाइयो ।

१८. त्यस्तै गरि ४५% गर्भवती महिलाको परिवारमा १ जनाले मात्र सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गरेको, २६% को परिवारमा २ जनाले सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको र २९% गर्भवती महिलाको परिवारमा ३ वा सोभन्दा माथिले सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा गर्भवती महिलाको परिवारमा स्वयम् महिला देखि बाहेक १ जनाले सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन बढी गर्ने गरेको पाइयो ।

१९. त्यस्तै गरि ९७ % लाई नजिकका अन्य व्यक्तिले धूम्रपान गर्दा आफ्नो तथा गर्भमा भएको शिशुको स्वास्थ्यमा असर गर्छ भन्ने बारे जानकारी नभएको पाइयो ।

अध्याय : ५

निष्कर्ष तथा सुभावहरु

५.१ निष्कर्ष

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा १०० जना गर्भवती महिलाहरुमा सुर्तीजन्य पदार्थहरुको प्रयोग तथा यसले स्वास्थ्यमा पार्ने असरका सम्बन्धमा गरिएको अध्ययन बाट प्राप्त नतिजाहरुको आधारमा यस निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ कि अध्ययन जनसङ्ख्याको रूपमा रहेको गर्भवती महिलाहरुको शैक्षिक अवस्था कमजोर रहेको पाइयो। थोरै नगण्य महिलाहरुले मात्र मा.वि. वा सो भन्दा माथिको शिक्षा प्राप्त गरेको पाइयो। त्यस्तै गरि धेरै महिलाकृषि तथा मजदुरी पेसा गर्ने र उनीहरुको श्रीमानले पनि मजदुरी पेसा अपनाएको पाइयो। यसरी हेर्दा उनीहरुको आर्थिक अवस्था पनि त्यति मजबुत नभएको र गर्भवती अवस्थामा नियमित जाँच तथा थप पौष्टिक आहार को सेवन गर्ने नगरेको पाइयो। गर्भवती अवस्थामा स्वास्थ्य जाँच गरे पनि जाँचको निरन्तरता उनीहरुमा नभएको पाइयो भने धुम्रपानले स्वास्थ्यमा पार्ने असरका सम्बन्धमा थोरै केहि जानकारीहरु भए पनि प्रशस्त र प्रभावकारी सूचनाहरु नभएको पाइयो जसले गर्दा उनीहरु गर्भवती अवस्थामा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवन गर्ने गरेको पाइयो। त्यस्तै उनीहरुको परिवारमा उ देखि अन्य सदस्यहरुले पनि सुर्तीजन्य पदार्थ सेवन गर्ने गरेको पाइयो जसले गर्दा गर्भवती महिला र उसको गर्भमा रहेको शिशुको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर पर्ने देखिन्छ।

५.२ सुभावहरु

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा १०० जना गर्भवती महिलाहरुमा सुर्तीजन्य पदार्थहरुको प्रयोग तथा यसले स्वास्थ्यमा पार्ने असरका सम्बन्धमा गरिएको अध्ययन बाट प्राप्त नतिजाहरुको आधारमा निम्न प्रकारका सुभावहरु प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :-

५.२.१ नीति सम्बन्धी सुभावहरु

अशिक्षा तथा गरिबी हटाउन सम्बन्धीत निकायबाट प्रयत्न गरिनुपर्दछ।

- गर्भवती अवस्थामा सुर्तीजन्य पदार्थको सेवनले आमा र बच्चाको स्वास्थ्यमा पार्ने प्रतिकूल असरका बारेमा सचेतना जगाउन प्रभावकारी कार्यक्रमहरु संचालनमा ल्याउनु पर्दछ।
- गर्भवती महिलाहरुको शारिरिक, मानसिक, आर्थिक तथा समग्र पक्षको सुधारका लागि सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरुले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्दछ।
- प्रजनन स्वास्थ्य सुधारका लागि संचालित कार्यक्रमहरुको विकेन्द्रीकरण र यस्ता कार्यहरुको निरन्तर अनुगमन तथा प्रभावकारीताको मूल्यांकन गर्नुपर्दछ।

५.२.२ अभ्यास सम्बन्धी सुझावहरू

- परिवार नियोजन तथा प्रजनन स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रमहरूमा जोड दिनु पर्दछ ।
- औपचारिक अनौपचारिक तालिम, गोष्ठी, प्रचार, पम्प्लेटको माध्यमबाट प्रजनन स्वास्थ्य स्तर उकास्न जनचेतनामूलक कार्यहरू गर्नुपर्दछ ।
- धूम्रपान त्याग्न चाहनेहरूलाई आवश्यक परामर्श दिने तथा पूर्णस्थापना गर्नुपर्दछ ।
- गर्भवती महिलाहरूमा नियमित स्वास्थ्य जाँच, पौष्टिक आहार सेवनको तरिका आदिका बारेमा जानकारी प्रदान गर्ने ।
- धूम्रपानले आर्थिक क्षति तथा स्वास्थ्यमा पार्ने नकारात्मक असरहरूका बारेमा जनचेतना जगाउनुपर्दछ ।
- महिलाहरूलाई घरेलु सीपमूलक तालिमहरूको संचालन गरि उनीहरूलाई आत्मनिर्भर गर्न सहयोग पुर्याउनु पर्दछ

५.२.३ थप अनुसन्धानका लागि संभावित शीर्षकहरू

- गर्भवती महिलाहरूमा सुर्तीजन्य पदार्थहरूको प्रयोग र यसले आमा र बच्चाको स्वास्थ्यमा पार्ने असर।
- गर्भवती महिलाहरूमा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र प्रयोग ।
- मातृशिशु स्वास्थ्य सम्बन्धीका विभिन्न पक्षमा अध्ययन।
- परिवार नियोजन सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र प्रयोग सम्बन्धी।

REFERENCES (सन्दर्भसूची)

Khanal, Peshal,(2068). *Educational Research Methodology*. Sunlight Publication .

Knowledge on Health Effect and Practices of Smoking Among the Smokers in Eastern Terai Region of Nepal. Journal of Chitwan Medical College 2014.

Niroula, Surya Raj,(2004). *Tobacco Use Among Women in Dharan, Eastern Nepal*. BPKIHS

Poudel, Deepak, (2003). *Tobacco Use among Adolescents Students in Secondary School of Pokhara Sub- Metropolitan City of Nepal*. Master's Thesis, Kathmandu, T.U.

Prevalence, Distribution and Correlates of Tobacco Smoking and Chewing in Nepal. Nepal Demographic and Health Survey, 2006.

Ranjit, Anu,(2013). *Tobacco Use Among Pregnant Women in Nepal*. Master's Thesis

Shrestha, Mohan, (2014). *Knowledge and Attitude Towards the Health Effects of Tobacco and Measures of Tobacco Control*. Tribhuwan University , Nepal.

Shrestha N et al (2013). *Tobacco use in Pregnant Women and their outcome in Teaching Districts of a Health Sciences University in Eastern Nepal*.BPKIHS

Smokeless Tobacco use in Nepal. National Health Education Survey. 2013.

Social Determinants of Tobacco Consumptions Among Nepalese. Nepal Demographic Health Survey 2011.

The National Anti-Tobacco Communication Campaign Strategy For Nepal .

Tobacco Use and Associated Factors Among Adolescent Students in Dharan, Eastern Nepal. BMJ Publishing Group Ltd. 2013.

अनुसूची १

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरी, सुनसरी

शिक्षा शास्त्र संकाय स्नातकोत्तर दोस्रो वर्ष

सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा धुम्रपान गर्ने गर्भवती महिलाका संबन्धमा अध्ययन गर्न तयार पारिएको प्रश्नावली

समूह (क)- परिचय

घरमूलीको नाम

उत्तरदाताको नाम(गर्भवती महिला)

ठेगाना

मातृभाषा

धर्म

जाती

परिवारको प्रकार : एकल () संयुक्त()

समूह (ख) - पारिवारिक विवरण

क्र.स.	नाम	घरमूलीसँगको सम्बन्ध	लिङ्ग	उमेर	शिक्षा	पेसा	कैफियत

समूह (ग) - गर्भवती महिला तथा धुम्रपानको प्रयोग सम्बन्धी विवरण

१. तपाईंको हालको उमेर कति भयो ?

क. १५ - २४ वर्ष

ख. २५ - ३४ वर्ष

ग. ३५ देखि माथि

२. तपाईंले कुन तह सम्म शिक्षा हासिल गर्नुभएको छ ?

क. छैन

ख. प्रा.वि.

ग. नि.मा.वि.

घ. मा.वि. वा सो भन्दा माथि

१८. यदी धुवाँरहित सुर्तीजन्य पदार्थ हो भने कुन प्रकारको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?
 क.सूर्ती, ख. खैनिग. पान, गुट्खा घ.माथिका सबै
 ड. अन्य
१९. तपाईंले धुम्रपान कति मात्रामा प्रयोग गर्नुहुन्छ ?
 क. सधैं ख. कहिलेकाही ग. साप्ताहिक रूपमा घ. महिनावारी रूपमा
२०. तपाईंलाई के कुराले गर्दा धुम्रपान सेवन गर्न प्रेरित गर्‍यो ?
 क. साथी संगत ख. तलतल मेट्न ग. परम्परा देखि चलिआएको घ. अन्य
२१. विगतमा तपाईंले कहिले धुम्रपान छोड्ने प्रयास गर्नुभयो ?
 क. गरे ख. गरिन
२२. यदी गर्नुभयो भने किन?

२३. तपाईंले सेवन गर्नुभएको धुम्रपानले तपाईंको गर्भमा भएको शिशुलाई असर गर्छ, कि गर्दैन ?
 क. गर्छ ख. गर्दैन
२४. यदी गर्छ भने कुनै २ वटा असरहरु भन्नुहोस् ।

२५. धुम्रपान सेवनले स्वास्थ्यमा के कस्तो असर देखा पर्दछ ?
 क. स्वासप्रश्वास संबन्धि समस्या ख. दाँत तथा गिजा संबन्धि समस्या
 ग.मुटु संबन्धि रोग घ. माथिका सबै ड. थाहा छैन
२६. तपाईंले यस अवस्थामा धुम्रपान सेवन गर्दा शरीरमा केही परिवर्तन भएको महशुस गर्नु भएको कि भएन?
 क. महशुस गरे ख. महशुस गरिन
२७. यदी गर्नुभयो भने के के भयो?
 क. खोकी लाग्ने ख. श्वासप्रश्वास बढ्ने ग. छाती दुख्ने घ. अन्य
२८. तपाईं बाहेक तपाईंको परिवारमा कति जनाले धुम्रपान सेवन गर्नुहुन्छ ?
 क. गर्दैनन् ख. १ ग. २ घ. ३ वा सो भन्दा बढी
२९. तपाईं नजिकका अन्य व्यक्तिले धुम्रपान प्रयोग गर्दा तपाईंको स्वास्थ्यमा असर गर्छ ?
 क. मलाई मात्र गर्छ ख. आमा र बच्चा दुवैलाई गर्छ ग. गर्दैन